

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

6

N. Kull'i maal.

Meie laevastik Düüna jõesuus.

» 1938 «

BALTOLIN

SILLAMÄE tehase toode —
võrdub parima välismaa bensii-
niga sealjuures aga ökonoomsem

AUTOOMANIKUD tarvitage

BALTOLINI
ja teie hoiate kokku!

MÜÜGIKOHAD TALLINNAS:

- 1) Veneturg Kalevi aia
vastas.
- 2) Balti jaama vastas.

MÜÜK SUUREL JA VÄIKESEL ARVUL ÜLE MAA

SHELL COMPANY kaudu

Need on raamatud mida vajate:

- L. Kuusental — KANAKASVATUS Hind Kr. 3.20
Täielik käsiraamat kana-, hane-, pardi- ja kalkunikasvatuse
alal. 8 värvipilti. 240 lhk.
- G. Tehver — KOER. Hind Kr. 3.20
Töud, pidamine, tervishoid ja haigused. Vajalik nõuandja
igale koerapidajale. 182 lhk.
- M. Reinik — TEGELIK MESINIK. Hind Kr. 1.—
See raamat ei tohiks puududa majas, kus mesinduses edu
soovitakse näha. 88 lhk.
- J. Michelson — LOOMAD JA LINNUD. Hind Kr. 2.40
Kirjeldab põllumehe sõpru ja vaenlasi põllul, metsas, aias ja
vees. 222 lhk.
- J. Keernik — TALU KASITÖÖD. Hind Kr. 1.25
Sisaldab juhatusi puutöö, värvimise, rauatöö, naha- ja nõör-
töö alal. 144 lhk.
- V. Kiisler — TALU- JA KODUAIA ASUTAMINE. Hind Kr. 0.80
Uue aia rajamine, viljapuude ja pöösaste istutamine ja kor-
rashoid. 72 lhk.
- V. Soonik — TEGELIK KÜÜLIKUTE KASVATAMINE.
(kodujäneste) 72 lhk. Hind Kr. 1.—
- A. Martin — PEREKONNA ARVERAAMAT. 88 lhk. Hind Kr. 1.—

Kirjastus-Ühisus „AGRONOOM“

Tallinn, Pikk t. 36. Tel. 480-81.

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

JUUNI 1938

NR. 6 (21)

Vastutav- ja tegevtoimetaja — kolonelleitnant O. Kurvits VR I/3.

Väljaandja — Vabadussõja Mälestamise Komitee.

Toimetus ja talitus: Tallinn, Viru 13—4. Tel. 477-20/195 ja 477-20/158. Postkast 286.

Posti jooksev arve 625.

Ilmub kord kuus. Tellimishind 1938. a.: aasta peale — Kr. 4.—; ½ aastaks — Kr. 2.—; ¼ a Kr. 1.—; üksiknumber 35 senti. 1936. ja 1937. aastakäigud kokku (15 numbrit) Kr. 4.50.—. Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused.

Võidupüha.

Kui meie maailma suurimate laulikute teostes leiame ridu, mille sisu on pühen datud vabadusele, siis näeme alati, et selle aine juures ta looja on seisnud raske üles ande ees. Nähtub, et vabaduse hindamiseks ja selle ülistamiseks pole jatkunud tavalistest sõnadest, need on tundunud abituna selleks, et luua nende abil vabaduse võrdkuju. Ning siis märkame ka, et vabaduse hindamiseks on tarvitatud kõrgemaid võrdlusi, on võetud abiks sõna suurim kande jõud. Nagu jumalus on võidetamatuks üles andeks maalikunstnikule nii ei suuda sõnakunstnik kunagi küllaldasel määral sõnastada vabaduse hinda.

Kuid elu argipäisuses nii mõnigi pole mõtelnud lõpuni vabaduse väärtuse küsimust. Mõnelegi vast luuletaja kõrged sõnad võivad näida otsituina, meeleolukajastusena, poeetilise liialdusena. Kuid ainult mõni üksik pilk, mis heidetud sellesse küsimusse sügavamalt, näitab, et elu on vabadust tegudega hinnanud samuti üle kõige. Kõigi rahvaste juures vabadus on olnud väärtuseks, mille eest ükski kujuteldav hind pole liialt kallis.

Meie teame tänapäevast, kui suuri ohvreid kannavad riigid ja rahvad selleks, et oleks kaitstud nende vabadus. Julgeoleku kaitseks pühendatakse kõik võimalik aineliste varade valdkonnast, samuti on vabaduse kaitseks valmis rahva inimjõu pare-

mik. Kuid see pole nii ükski tänapäeval, vaid on seda olnud ka minevikus. Kes jõuaks loendada ohvreid, mida kõik rahvad oma ajaloo kestel on kannud oma vabaduse eest.

Eks ole meiegi maa kõige suuremaid jõupingutusi kannud just oma vabaduse nimel. Seda tehti muiste kuni varisesid vallad ja kolletasid kihelkonnad, kuni rahvas kõik oli pannud välja, mis veel oli olemas. Kuid harva leiame luuletajatelgi kõrgemaid sõnu vabaduse hindamiseks, kui need sõnad, mida ütlesid eesti vanemad Paide lossis orduvõimudele, et vabaduse eest oleme valmis võitlema, kuni veel küünrapikune poisike leidub meie maal.

Ning oma vabaduse taassaaütamiseks on eesti rahvas hiljemgi pannud välja kogu jõu, mis oli kogunenud vanade haavade paranemisel. Ka meie praegunegi vabadus on äraarvamata ohvrite vili. Kui palju on eelnenud sellele vaimlist võitlust, eriti viimase sajandi jooksul. Kogu meie vaimlist liikumist, kogu meie rahvameeste tööd meie ei saa vaadelda muuna, kui varajasema eeltööna iseseisvuse võitluseks. Näeme oma rahva poliitilist võitlust, võitlust, mida ei heidutanud ta murdumised vastu vääramatuid karisid.

Vaadeldes tagasi aastakümneid kestnud teadlikule eesti kultuurivõitlusele märkame meie, et see töö nendel aastakümne-

tel oli meie rahvale tähtsaimaks taotluseks. Ning sellest suurest tööst virgus see vaim, mis kandis eneses võitu otsustavatel lahingpäevadel meie kangelasliku sõjaväe hinges.

23. juunil pühitseb kogu maa meie Vabadussõja Võidupüha. Seda hakati meil pühitsema alles mõne aasta eest, kuid meie näeme, et see päev suudab haarata rahvast. See püha on mõne aasta kestel kasvanud tõeliseks rahvuspühaks ning tänava pidustuste laine tõuseb kõrgemale kui kunagi varem. Sellest näeme, et meie rahvas, kelle mõtetes hulk sajanmeid asetses kurtmine kaotatud vabaduse järele, on annud nüüd ruumi oma südames taassaavutatud vabadusele.

Oma suurimatele aadetele, suurimatele saavutustele rahvad otsivad materiaalseid, sümboolseid kehastusi. Iga rahvas põlistab oma kangelaslikke sugupõlvi, aegu ja mehi monumentides. Sellesse igavesse jäädvustatakse oma tunnete suurus, mis peab üht-

lasi kõnelema sellest ka tulevastele põlvkondadele. Kui meie aga mõtleme oma Vabadussõda, siis peame ütleva, et tähtsam püstitatud monumentidest on ikkagi see monument, mis asub meie rahva südames. Kui Vabadussõja võidu tähtsus, ta ohvrite suurus, ta kangelaste suurte tegude hiilgus tuhmub rahva meeles, siis rohtuvad ka teed kõigi pronks- ja kivisammaste juure.

Seda Vabadussõja vaimlist monumenti edasiehitada, kaunistada ja sisustada ongi Võidupüha suurim ülesanne. Andku see päev võimalust kõigil elada kaasa nende veriste heitluste mälestusele, saagu osaks kogu rahvale see vaim, mida kandis meie sõjavägi meie ajaloo suurimal hetkel. Selgitagu see meie vabaduse hind, õpetagu tundma ta väärtust. Vabadus on suurim hüve, mida ealeski võib omada isik või rahvas, kuid vabadus on ja jääb osaks ainult nendele, kes seda väärivad, kes seda oskavad ja tahavad kaitsta. J.

Kaupo linnusel.

Meeleolupilt Vabadussõjast.

Pole kellelgi kunagi lähedamat ülevaadet oma lapsepõlvest päritud rikkustest. Need on laiali ta enese siseilmast, neid ta näeb osahaaval, kuid neid loendama asudes ei leita nende äärt ega lõppu. On nii palju meelesööbinud pildikesi, kaaslastest jäänud mälestusi, kuulnud juturiismeid, laulukesi ja hilisemast ajast mõndagi loetut, mis jäänud meelde seekordki ja igaveseks. Ning sageli satud oma mõtetes nagu kogemata nende rikkuste juure ning tunned õnne nende olemasolust. See on nii kõigiga ning nii see oli ka selle sõduriga, kellest olgu need read.

Oli talle korra langenud südamesse lause: „Saatke välja oma maalt need mehed, kes teid teie oma maa peal orjuse sisse tallavad — olge mehed, näidake, et teie veresoonetes veel vaprate vanemate verd elab, kes ialgi oma au võõra orjameesega ei ole roojastanud.“

See oli loetud ja meele vajunud Saali lugudest. Oli see „Aitas“ või „Leilis“? Oli ta lugedes kümneaastane või üle selle? Nendele küsimustele ta enam ei leia eneses kindlat vastust. Sündmustikudki ununenud või, õigemini, segi läinud ta mälestus-

tes. Kuid see vaim elas temas, oli ikka elanud, sest lugedes ta oli tunnud, et neid sõnu ei ütelnud Imanta Kaupole, ei Aatso Kaupole (või kes neid kellele selles loos öieti ütleski?) vaid temale noorele poisile enesele, kogu eesti rahvale. Kuidas ometigi hääl võib kosta otse südamesse nii kaugele sajanemate tagant! Ning see meelesööbinud lause, ta pidi seda sageli mõnema, oli üheks juhtivaks hääleks ta elus, üheks pühaks käsklauseks.

Ja kas ta kunagi märkas seda, et see lause tuli talle meelde enamasti ikka neil puhkudel, mil seda oli vaja, mil ta vajavas elustavat juhtmõtet ja tuge?

*

See kõik ja mõndagi teist veel oli tal sagedasti olnud meeles noilgi päevadel. Mõnigi kord viis mõtte sellele kaassõduritevaheline jutuaajamine. Ta isegi korra kordas seda lauset teistele kuuldavalt, pooldeklameerivalt, öeldes, et see lause on Saalist. Kas usuti seda, et ta teab Saali lugudest terveid lauseid peast? Vaevast vist. Kuid seda ta küll märkas, et noil päevil need sõnad tundusid kahvatumaina kui va-

remalt kunagi. Miks? Vist sellest, et elav, põlev tunne on siiski tugevam kui väljaspoolt kuuldav sõna. Ning siis ju iga südamele tundelaski oli tugevam kui seda suudab väljendada ükski sõna.

Kas ei olnud ta vaimus juba lapsepõlves rünnanud koos eestlaste ja liivlaste malevatega Riia kantsi kiviseinu? Kas ta ei olnud südamega ka seal kaasas, kui pärast piirati oma rahva äraandjaks saanud Kaupo linnust? Oli, oli seda olnud esimesel lugemisel, oli alati hiljemgi, kui see temas äratatud vaprate vanemate vaim kutsus ta mõtteid jälle kangelasteedele, nende suurte ja vägevate meeste tegude ja mõtetevalda, kes elasid oma rahva suurimate aadate teostamisele ning kelle elutee oli,

jäänuseid, mis kannud julgeid samme ja uhket rühti.

Nüüd ongi ta siin sellel kuulsal võitlusväljal. Unistus on ometigi täitunud. On olnud asjatud kahetsustunded, et ta ei elanud siis, kui maa vajab sõjakangelasi ja nende tegusid. Just siin selgus talle veelkordselt, et maa vajab neid nüüd mitte vähem, et ta on neid alati vajanud ja vajab ka edaspidi alati. Ja nüüd on tal ise valida, kas olla see või teine kuulsast vanemaist, nüüd oled ise üks neist. Kellegi toorkordsetes võitlustes langenud kangelase kättemaksutöötus ulatas ja istutas tolle lausega oma hinge sinusse ja see vaprate vanemate vaim juhhib sind ning käseb mis teha. Kes oled sa praegu?

E. Brinkmann'i joon.

Loode lahing Landeswehri sõjas 21. juunil 1919. a.

talle näis, kuidagi hoopis ebamaaine, titaanlik, jumaldatav.

*

Kuid siis tuli siiski kui ilmutus, mis oma selgumisel vallutas teda varem tunnetamatult sügavasti: ta oligi nüüd Segevoldis, oli kohas, kus võitles isamaalne - Kaupo, Imanta ja Aatso, oli siin, kuhu poole saatus on alati juhtinud eestlaste suuremad sõjaretked. Ja ta oli siin sõdurina, oli võitlemas nendesamaste vaenlaste vastu, kelle vastu sõdisid liivlaste vanemad, kelle vastu sõdis Lembitu, kelle vastu saatsid saarlased siia oma sõjalaevastiku. Oli siin kohas, kus muistsest ajast peale puhkas nii paljute ja paljute kõigi Eesti maakondade malevlaste tugevaid käsivarsi ja luu-

Kas need head kaitselmused pole aidanudki ning annud jõudu juba kõigil neil viimastel võitluspäevadel? Kõik näib nüüd nii võimalik, kui juba nii palju lapsepõlve unistusi korraga on saanud tõelisuseks.

*

Siin see siis kõik on — näed, sügav ürgorg kauni jõega, mis viib merre ka Eestist veerevaid laineid, hulk orge, hulk künkaid, varemeid ja...

Imed jätkuvad. Võib olla oleks mõtiskeludega peagi jõudnud nii kaugele, et oleks seadnud selle sihiks, kuhu nüüd on juhuslikult toonud edasitungitee. Kas siiski ainult juhuslikult? Tee, mis viib mööda sellest Kaupo linnusest — eks seda ole aidanud vanadel aegadel rajada ka

eestlaste retked? Ning nüüdki sõjatee on toonud teda ja ta sõjakaaslasi otse siia, viib siit möödagi kuni sinna, kus muistsete müüride ees mõnigi kord pidi raugema esivanemate ründ. Aga seekord — seekord vallutatatakse see linn, mille omaaegne harkatis ei olnud alistuv eestlaste jõule.

Veel kestab looduses õitsemine. Alganud suves on veel nii palju kevadet. Metsad sinavad, kuid laias kaares kuulduv kahurite ja kuulipildujate raginat. Kõrv on sellega kodunenud, kuid siin seegi tavalline sõjakõmin on saanud rääkivaks. Need kõik nagu tsiteerivad lauseid rahvuslikust ennustusluulest. „Aga ükskord tuleb aega“, ragistab kuulipilduja Kalevipoja regivärssi, „Kui kuuled samme pae pealt“ kõmahtab patarei. Kõikjal kuulduv nagu müdiseks siin uuesti maa Lembitu maleva sammude all, elustades mägede vahel vana-de võitluste uinunud kajasid. Jälle nagu helisevad kilbid, hirnuvad sõjaratsud ning sõjavankrid kaevavad oma teel mulda üles.

Nüüd saab viimaks ometi vallutada tagasi meie hõimude vabadusele sakslastele alistunud Kaupo kantsi. Suurem hulk inimsoost usub hinge surematusse. Oleks see ometigi tõsi, siis ei pruugiks kahelda selles, et nad kõik nii eestlaste kui ka liivlaste hulgast, kes langenud nende linnuste all ja ümbruses, näevad, kuidas vallidele uuesti tõusevad eestlaste jõud, tuues endaga kaasa aastasadade ja nende kestel elanud paljute miljonite igatsetud vabadust.

Nad näevad, et vanad mehemõtted on jälle saanud uuteks ning pääsevad võidule.

*

Salkkond sõdureid tõusevad kantsimäkke. Need rasked ülesrühkivad sammud päikseleitsakus tundusid siiski kergemate-na kui edasimarss vaenlase jälil. Sest siin oldi ühel lõppsihil. Vaja ju veel vaid viia vabastussõnum uinunud linnusesse.

Kuid selles kõik on nii nagu aeg ase-tanud. Aeg on lasknud sammalduda, lagu-neda ja variseda kõigil, mis pole igavene. Kuid aeg on säilitanud kõige tähtsama nen-dest kaugelest aegadest — vaimu, mis ei salli võõrast väoivalda, vaimu, mis taotleb õigust ja vabadust, vaimu, mis teeb relva võidukaks ning unistused tõelisuseks.

Ning siis tuli talle veel meelde, üks meelejäänud muistne hääl:

„Ja peaksin ma kord kui arg põgeneja tapelusest taganema, siis häbenegu mu lap-selapsed minu nime suhu võtmast ning sü-litagu orjad mu lastele silmi.“

Oli see ütetus „Aitast“, „Leilist“ või „Vambolast“, selle üle ta ei sattunud juurd-leva. Polnud vajadustki, sest see on nüüd tema oma sõna ja usk, mis juhib teda vaen-lase jälitamise jätkamisel, milles võib veel tulla võitlusi suuri ja veriseid, kuni vallu-tatakse seegi, mis esivanematest jäi val-lutamata.

Sigulda oma maalinnade ja lossivare-metega jäi kaugele seljataha... A.

Landeswehri purustamisest.

Kolonelleitnant P. Villemi. VR II/3

Võidupüha puhul meil harilikult tuletatakse eriti meelde sõda Landeswehri-ga. Seda peamiselt põhjusel, et Võidupüha tähistab Landeswehri pu-rustamise päeva ning et sõjas Landeswehri-ga Eesti sõjaväe juhtide andekuse, aktiivsuse ja sõ-durite vaprusel ning vastupidavusel tõttu suut-sime lüüa endast arvuliselt ja relvastuselt tuge-vamat vastast.

Vabadussõjas võitlus enamlike Vene vastu kestis üle 13 kuu, lahinguid saksa Landeswehri-ga, vaherahu välja arvatud, löödi alla 3 nädala. Sõda Landeswehri vastu oli seega küll lühiaja-lisem, kuid oma ägeduselt ületas kaugelt esi-mese. Sõda Landeswehri-ga omab meie Vabadus-sõja üldises raamsitikus erilise ilme. Siin oli meie vastaseks vaenlane, kelle relvastus, lahin-

guviisid ja ka lahinguvõime tunduvalt erines vene punaväelaste relvastusest ja võitlusviisidest.

Landeswehri sõda kannab meie poolt peale-tungi-operatsiooni üldilmet, kuid selle alperioodil näeme kaitse korraldust ning väiksema-ulatuselist taandumist ja lõpuperioodil leiame jällegi aktiivse kaitse tegevust meie poolt.

Landeswehri sõja põhjalikum uurimine omab meile erilist tähtsust järgmistel põhjustel:

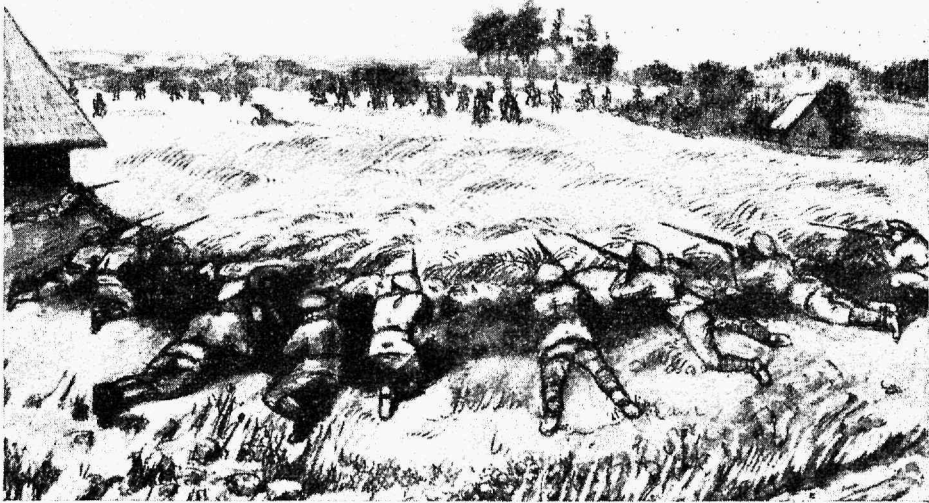
- selleks ajaks oli meie sõjaorganisatsioon ja juhtimine omandanud juba kindla ilme;
- Landeswehri sõjas kohtas meie sõjavägi väärikaid vastaseid nii vastase üldjuha-tuse (von der Goltz) kui ka relvastatud võitleja näol, mis kujundas võitluse pine-vaks.

Ülemjuhataja direktiive Landeswehri sõjas.

Von der Goltz püüdis maailma ees varjata oma tõelist plaani ettekäändega, nagu otsiks ta Põhja-Lätist enamlaste vastu võitlevate Eesti vägede seljatagant mingisuguseid punavägesid. Landeswehri tumedale tegevusele astus kindlal kujul vastu Eesti võiduka sõjaväe Ülemjuhataja kindral J. Laidoner. Tema direktiivid Landeswehri sõjas, nagu harilikult, on äärmiselt selged ja kategoorilised. Kõigepealt on antud kindel ülesanne Landeswehri mitte lasta põhja poole Koiva suudme, Segevaldi, Alt-Pebalgi, Neu-Švaneburgi joont. Seda ülesannet rõhutas Ülemjuhataja mitmel puhul, usaldades antud

üks kord näeme diviisi juhatusel veidi kõhklevat seisukohta, ja sedagi mitte tegelikus vägede operatiivses juhtimises, vaid Ülemjuhatajale traaditeel esitatud küsimuses. Nimelt 4. 6. 19. kell 22.10 esitas kindral E. Pödder Ülemjuhatajale küsimuse, et kui sakslased järgneval päeval kella 12.00-ks ei anna vastust Ülemjuhataja voliniku kindralstaabi al.-polk. N. Reegi poolt sakslastele esitatud nõudmisele, kas siis lubate sakslaste „kui vaenlaste peale vaadata ja neid Ramotski-Švaneburgi raudtee üle lõuna poole välja visata?“ Sellele vastas kindral Laidoner: „Mitte üksnes ei luba, vaid käsen täpisealt minu direktiive täita“. Samas avaldas Ülemjuhataja oma põhimõtteid teotsemiseks Landeswehri vastu: „Ainult ühte pidage meeles, kui

O. Sädek'i joon.

Landeswehri ratsarünnaku tagasilöömine 3. jal. polgu poolt Ronneburgi juures.

ülesande täitmise 3. diviisi juhatusel hoolde. Kindral Laidoneri kiire ja julge otsus astuda vajaduse korral jõuga vastu hästi väljaõpetatud ja tugevasti relvastatud sõjaväele oligi sisuliselt sõjakuulutus Landeswehri le. See oli ühtlasi poliitiliselt esimene hoop Landeswehri le, kes lootis segases olukorras kiiresti okupeerida kogu Lätimaa ja siit juba kerge vaevaga organiseerida sõjategevust Eesti vastu, kuna Eesti vägede enamus pidi olema kinni võitluses punaväega. Võrdlusena olgu mainitud, et Riias asuvad Läti väed jäid erapooletuna äraootavale seisukohale, nähtava kavatsusega vaadata kõrvalt, kes lõpuks võidab — kas saksa Landeswehr ühes kuulsa Rauddiviisiga, või Eesti sõjavägi ühes Eesti ülemjuhatusel alluvate Põhja-Läti rahvuslike osadega.

3. diviisi juhatus toimis kogu aeg Ülemjuhataja poolt antud põhimõtete kohaselt. Ainult

tuleb sakslaste vastu välja astuda, siis julgelt ja kindlalt, et võit täielikult meie järeks... Olge ettevaatlik, aga ühtlasi väga kindel. Ärge laske ennast lüüa vaid kui tarvis, lööge ise!“ Ja 5. 6. kell 20.50 3. diviisi ülemale kirjutatud telegrammi lõpul ütles Ülemjuhataja: „Oma teguviisis olge ettevaatlik, aga kindel. Pange kõige suuremat rõhku sidapidamise peale, et ükski üksik väeosa uue vaenlase poolt löödud ei saaks.“ Direktiivis kõikidele diviisidele 18. 6. kell 20.15 avaldas Ülemjuhataja: „Landeswehr on hästi varustatud, sellepärast peab nendega ettevaatlik olema. Ärge unustage aga, et kõige parem kaitsmine on edasitungimine, sellepärast julgesti kallale“.

Ülemjuhataja koondas kõik jõud, mis vähegi võimalik, võitluseks Landeswehri vastu ning teostas ühtlasi juhtimise tsentralisatsiooni 3. diviisi juhatusel kätte. 6. 6. 19. õhtul määras ta

kõik Valga-Ramotski sihis teotsevad soomusrongid 3. diviisi ülema käsutusse ja 12. 6. käskis Ülemjuhataja „tugevamad soomusrongid oma dessantidega Valka koondada. Kuperjanovi partisanid ja Kalevi Maleva tuleb Pihkvas teiste väeosadega vahetada ja ka Valka koondada”. Nendel Ülemjuhataja poolt õigeaegselt tehtud ettenägelikel sammudel oli otsustav tähtsus Landeswehri sõja kriitilisemal momendil.

Üldiselt peab märkima, et Ülemjuhataja tegi kõik temast oleneva Landeswehri purustamiseks, koondades jõud ja löi vastava organisatsiooni ning juhtimise korralduse, järjekindlate ülesannete ja tegevuse üldise määramisega mõjutas vägede operatiivset ja taktikalist juhtimist, käies esimesel võimalusel ka isiklikult rindel kohapeal informatsiooni hankimas ja alljuhtidele ülesandeid andmas.

Sõja algus.

Esimese operatiivdirektiivi diviisidele teotsemiseks Landeswehri vastu andis Ülemjuhataja 3. 6. kell 12.30. Mõni tund varem (kell 8.40) oli 3. diviisi ülema aj. kohusetäitja al.-polk. Reek annud esimese operatiivkäsu diviisile, nõudes väeosadelt valve ja luure kõvendamist sakslaste vastu ja et sakslased ei läheneks meile alla 15 versta. Neid ettevalmistavaid käske ei saa aga lugeda sõja algamiseks.

Meie olime Vabadussõjas suuresti sõltuvad liitlaste materjaalsest ja moraalsest toetusest, mispärast meie ei tohtinud alata sõda Landeswehri vastu liitlaste tahtmist. „Sõja algataja” ehk „sõja süüdlase” seisukorras oleks meil kui väikeriigil edaspidi väga raske olnud saada toetust liitlastelt ka võitluseks punaväe vastu. Pealegi püüdsid sakslased tembeldada algavat sõda eestlaste ja lätlaste omavaheliseks asjaks. Sellepärast otsustas Ülemjuhataja astuda välja Landeswehri vastu küll väga resoluutselt, ent siiski nii, et meid ei loetaks süüdi sõja algatamises.

Et sõja algatamist uue vaenlase vastu mitte jätta juhuslikkuse hoolde, selleks määras Ülemjuhataja oma volinikuks 3. diviisi staabiülema al.-polkovnik Reeki, kes pidi kohapeal selgitama ja korraldama vahekorra Landeswehri vastu. Al.-polk. Reek saatis Balti Landeswehri ülemale kahel korral nõudmise, et Landeswehri väed viidaks Ülemjuhataja poolt nõutud Koiva suudme, Segevaldi, Nitau, Alt-Pebalgi, Neu-Švaneburgi joone taha, määrares selle nõude täitmise viimaseks tähtajaks 5. 6. 19. kell 12.00. Et määratud ajaks vastust ei saanud, siis sõitis al.-polk. Reek kell 13.45 kahe soomusrongiga Vönnust Ramotski poole Landeswehri esitatud nõude täitmist kontrollima. Rahvusvahelise tunnistajana võeti kaasa P.-Ameerika Ühendriike

kolonel Davley. Jõudnud eesliikva rongi osaga (kumbki rong oli lahutatud kaheks) Amati silla lähedale kell 19.00, avasid sakslased teiselt poolt silda metsast tule meie maakuulajate pihta, kes selleks ajaks olid jõudnud silla juurde. Veerand tundi hiljem tulid lähedalolevast metsast sakslaste ahelikud ja hakkasid piirama soomusrongi löögiosa. Al.-polk. Reek andis rongiülemale käsu vaenlase pihta avada tuli. Landeswehri sõda oli alanud.

Väga oluline ja ettenägelik samm oli, et Vönnust soomusrongidega eralja sõites Ülemjuhataja volinik võttis kaasa erapooletu autoriteetse koloneli.

Võitlus Vönnu pärast enne vahe- rahu.

Vönnu vallutati Landeswehri poolt 6. 6. 19., millal 3. diviisi peajõud olid alles 1—2 päevateekonna kaugusel Vönnust end koondamas ja korraldamas pealetungiks. Et Vönnu linna kaitsvad osad, 2. Läti Vönnu polk ja Eesti soomusrongid, 6. 6. 19. hommikupoole veel ei allunud 3. diviisi juhatusele, siis ei osutunud Vönnus asuvate jõudude side 3. diviisiga küllalt kindlaks. Teated Landeswehri pealetungist Vönnule saabusid diviisi juhatusele alles kell 11.10, seega rohkem kui 7-tunnilise hilinemisega. See oli peamiseks põhjuseks, et Landeswehr suutis nii kergesti vallutada Vönnu. Ka oli nõrk side peapõhjuseks, et 8. ja 9. juunil ei suudetud meie poolt vallutada Vönnut.

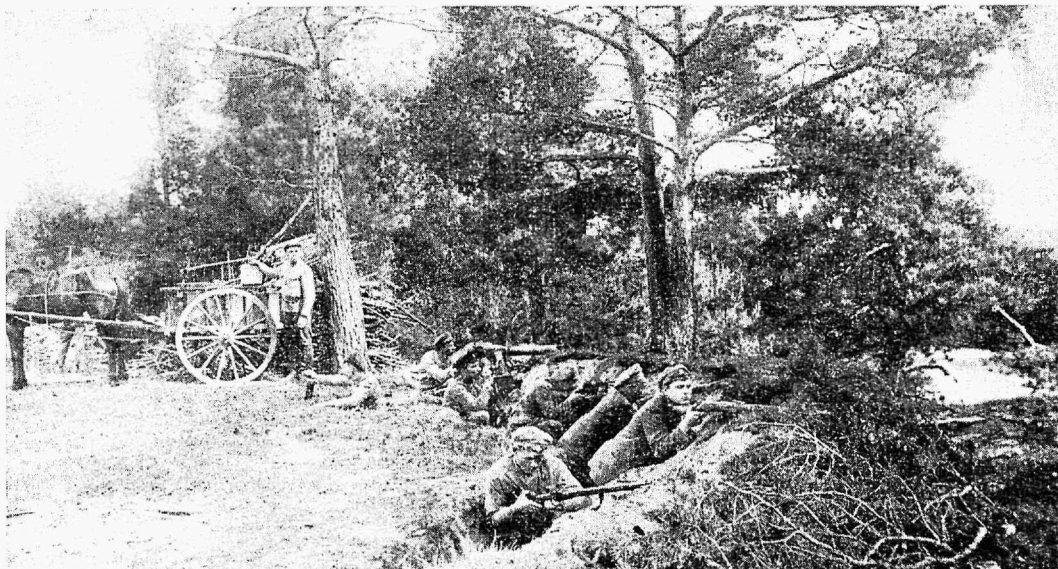
Vönnu vallutamine 8. 6. 19. pidi teostuma 6. ja 3. polgu poolt 6. polgu ülema kapten K. Tallo üldisel juhatusel. Et 6. ja 3. polgu vahel puudus lahinguside ja et kapt. Tallo puudus ka tehniline side 3. polguga, siis langes ära pealetungiks määratud osade tegevuse kokkukõlastamine ning kallaletung osaliste jõududega ei annud tagajärgi. Vastasele avanes võimalus tungida 3. ja 6. polgu sisemiste tiibade vahele ja suruda tagasi ka 6. polgu II pataljoni osad.

Diviisi juhatusel oli kavatsus pärast side korraldamist 10. 6. pealetungi jätkata, kuid vastane ennetas selle kavatsuse, asudes ise kallaletungile 9. juunil 6. polgu osade vastu, kes suuri vaevu suutsid tõkestada vastase pealetungi. 10. 6. liitriikide sõjaväeliste esindajate vaheltsobitusel tehti vaherahu.

V a h e r a h u .

Liitriikide esindajate algatusel ööl vastu 10. juunit algasid Vönnus läbirääkimised Eesti ja Landeswehri vahel kokkuleppe saavutamiseks. Meie Ülemjuhataja esindajana võttis läbirääkimisest osa polkovnik J. Rink ja meie ülemjuhatasele alluvate Põhja-Läti vägede volinikuks oli

6. jal.-polgu positsioon Landeswehri sõjas Koiva kaldal, Võnnu all.

al.-polk. Kalniņš. Sakslaste poolt oli kohal Landeswehri tegelik juht major A. Fletcher oma staabiülemlaga, Needra valitsuse sõjaminister dr. Vankin ja parun Taube.

Landeswehri ja Needra valitsuse esindajad nõudsid Eesti vägede lahkumist Lätist ja kõigi Ulmanise valitsust toetavate läti vägede väljandmist. Meie Ülemjuhataja esindaja jäi kindlasti kindral Laidonerilt juba algul avaldatud seisukoha juure, nõudes Landeswehri taandumist Koiva suudme, Segevaldi, Nitau, Neu-Švaneburgi joonele. Et pooled ei tulnud kokkuleppele, siis tuli teha otsus liitriikide esindajail. Arvatavasti seetõttu, et läbirääkimisi juhatas saksasõbraline P.-Ameerika ühendriike kolonel Green, kes polnud olukorra peensustega Balti riikides veel küllalt tuttav, liitlaste esindajate otsus kujunes peajoontes sakslaste seisukoha pooldamiseks, mille järele eestlased pidid lahkuma Lätist ja Põhja-Läti väed astuma Landeswehri koosseisu. Polk. Rink polnud liitlaste esindajate otsusega nõus, misjärele tehti vaherahu, mis hakkas maksma 10. 6. kell 07.50. Läbirääkimisi otsustati jätkata 13. juunil, mil need tegelikult teostusidki Võnnus. Nendel läbirääkimistel teatas Inglise esindaja, et kui kolme päeva eest leidsid aset esimesed läbirääkimised, siis ei olnud veel teada, et liitlaste valitsused on määranud Inglise kindral Goughi Balti riikide ülemkomissariks ja et kindral Gough saadab nüüd Landeswehriile järgmise käsu

„Kui Landeswehri juhataja loeb end kindral von der Goltzi käsulaseks, siis peab Landeswehr otsekohe ühes teiste saksa väeosadega Liivi- ja Kuramaalt lahkuma. Kui Landeswehr on aga iseseisev väeosa, siis ei tohi ta takistada Ulma-

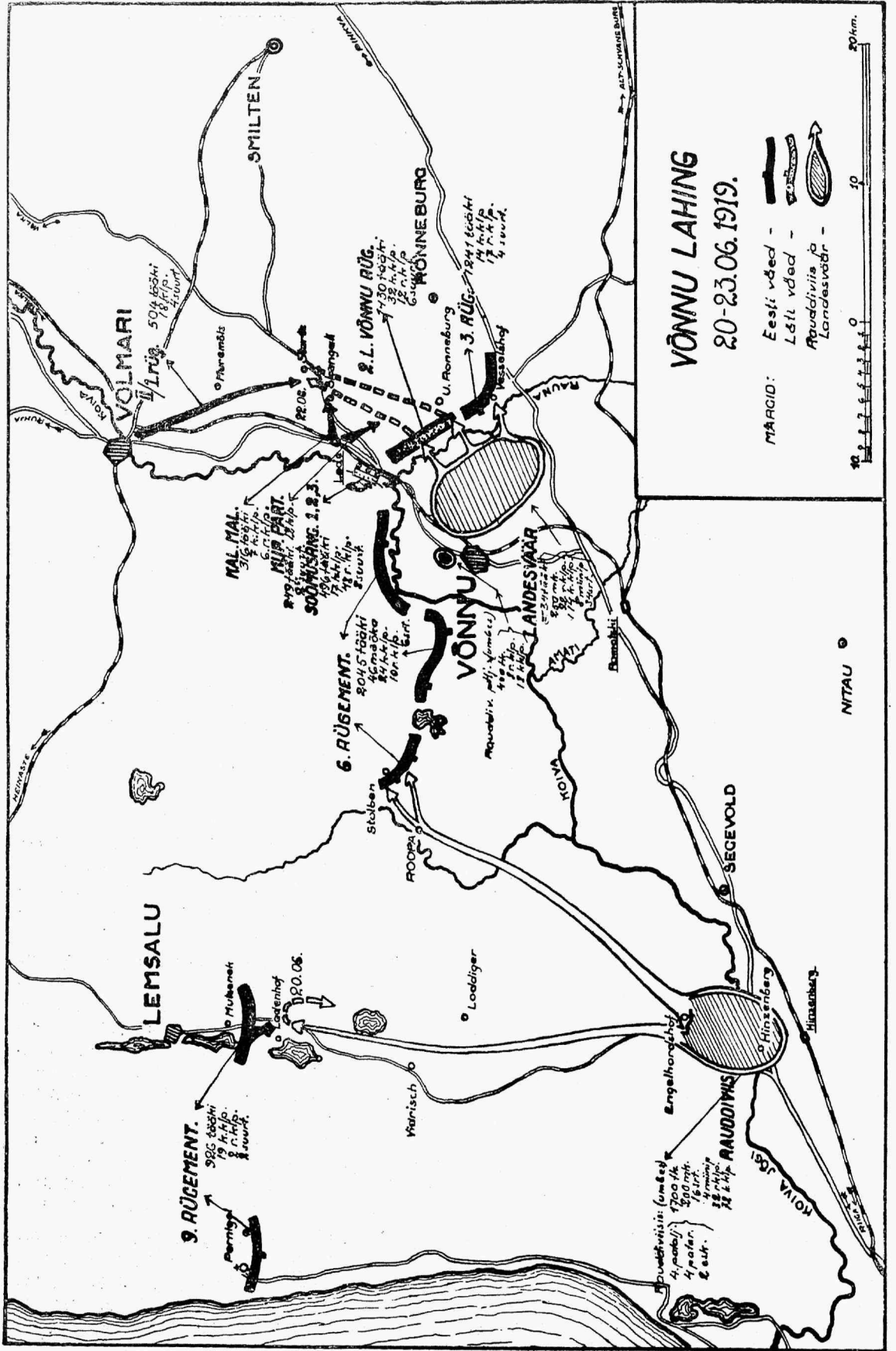
nise valitsuse tagasitulekut ja peab kohe taanduma Hinzenbergi ja Segevaldi vaheliste positsioonide joonele.”

Ülaltoodud meile täiesti vastuvõetav otsus oli tehtud tänu sellele, et meie Ülemjuhataja kindral Laidoner lühikese ajaga oli juba suutnud võita liitriikide valitsuste poolt Balti riikide ülemkomissariks määratud kindral Goughi täielise lugupidamise ja usalduse, nii et ta selles raskes ja segases olukorras ühines kindral Laidonerilt võetud seisukohaga. Kindral Hubert Gough ise kirjutab selle kohta oma mälestustes (J. Laidoner, lk. 200) järgmist:

„Eestile oli õnneks, et tol ajal seisis tema teenistuses sellane mees kui kindral Laidoner... Minul on hästi meeles paljud meie nõupidamised ja läbirääkimised, mille ajal meie saime inimesteks sõpradeks.

Olukord oli äärmiselt murettekitav ajal, mil kindral von der Goltz ja tema saksa rauddiviis liikus Riia poolt, et haarata Eestit lõunast. Oli küsitav, kas suudetakse kinni pidada sakslasi, kas suudetakse neid lüüa. Kui nad marsivad Tallinna ja vallutavad kogu Baltimaa ning ajavad minema liitlaste saatkonna või vangistavad meid, siis meie prestiiž ja mõju on kõigutatud ning hävib Balti riikide iseseisvus. Kõik olenes Laidonerist ja Eesti vägedest. Ehkki šansid ei olnud eestlaste poolt — eestlased võitsid.”

Sõda Landeswehriiga tuli meie Asutavas Kogus arutusele alles 17. juunil, mil rõhuva häälteenamusega kiideti heaks Ülemjuhataja algatus ja korraldused Balti Landeswehri tagasitõrjumiseks ja vabarilgi julgeoleku kindlustamiseks.

VÖNNU LAHING

20-23.06.1919.

- MARCIID:
- Eesti väed -
  - Läti väed -
  - Rauddiviisid ja Landesvär -

NITAU

9. RÜGEMENT.

300.06.
Lodenhof
Mukeneh

LEMSALU

6. RÜGEMENT.

20.06.06.
Stalben
Roodes

VÖNNU

1. LANDESVAAR

SOOLAHING. 1, 2, 3.
Mäe
Sõjaväe

MÄE PÄRI.

MAL MAL.

2. L. VÖNNU RÜG.

7.30.06.06.
32.06.06.
22.06.06.

3. RÜG.

19.06.06.
17.06.06.
14.06.06.

WÖNNEBURG

SMILTEN

VOLMARI

1. RÜG.

50.06.06.
18.06.06.

RAUDDIVIIS (Limes)
4.06.06.
1.06.06.
4.06.06.
4.06.06.
4.06.06.
4.06.06.
4.06.06.

ENGELHORNHOFF

RAUDDIVIIS

HINSENBERG

SEGEVOLD

Loddiger

Varisch

KOIVA

KOIVA

RAUMA

ALT-SUMMARS BURG

Kaitse- ja murdelahingud 19.—23.

juunini.

Kui vastane kasutas vaerahu aega oma jõude koondamiseks ja korraldamiseks, siis tehti ka meil ettevalmistusi oodatavaks jõukatsumiseks.

Diviisi juhatuse otsus asuda esialgu kaitsele oli õigustatud järgmistel põhjustel:

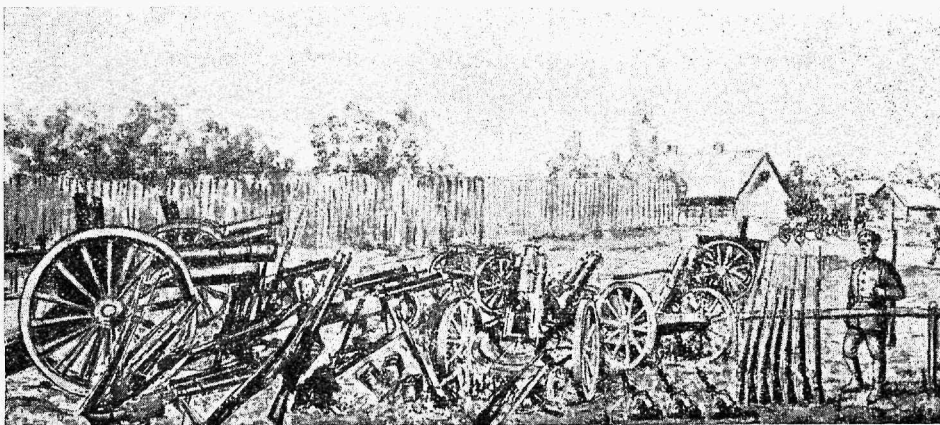
- lubatud abijõud polnud veel jõudnud diviisi käsutusse;
- liitlased ootasid Landeswehri esindajaid 20. 6. 19. rahuläbirääkimistele Valka ja enne seda meie poolt pealetungile asudes oleksime läinud liitlaste tahtmise vastu;
- meil oli võimalik valida kaitseks soodsamad positsioonid ja äraootamise lahinguis

pustatud. Jäi vaid üle järgnevatel päevadel jälitada löödud vaenlast. Selle teostamiseks Landeswehri vastu võitlevate vägede üldjuht kindral E. Pödder andis 22. juuni õhtul alljärgneva iseloomuliku käsu:

„Meie ei tohi parunitele ja nende palgalistele, rauddiviisile, võimalust anda ennast korraldada ja koondada pärast kahepäevast lahingut, mis nad on saanud soomusrongide ja nende väeosade ja 3. diviisi poolt.

Madu pea peab maha raiutud saama ja selleks peab vaenlast löhkuma ning Võnnu linn tuleb ära võtta.

Võnnu linna äravõtmine jääb soomusrongide ja nende väeosade ülesandeks. Polkovnik Heinze grupp peab peale tungima ühes soomusrongi-

Meie vägede poolt Võnnu lahingus Landeswehrilt võetud sõjasaaki.

nõrgestada vastase jõude ning selgitada tema jõudude rühmitus ja pealöögi suund, et otstarbekohaselt ära kasutada meie kohalesaabuvaid varusid.

Kriitilisem moment Landeswehri sõjas oli 21. 6., kui vastane sundis taanduma 2. Läti Võnnu polgu ja arendas edu Loode jaama ja Skangali suunas.

Meie juhid kõigis astmeis sellel perioodil näitasid üles suurt tasakaalukust, algatusvõimet ja isiklikku vaprust. Alluvad usaldasid oma juhte täiesti. Teotseti aktiivselt, püüdes vastase sissetunginud osadele tungida peale tiivalt. Operatsiooni juhtimine teostus Ülemjuhataja poolt antud põhimõtete vaimus ja võit ei jäänud tulemata. Meie võiduks aitas kaasa ka vastase juhatuse ekslik olukorra hindamine ja meie alahindamine.

Landeswehri jälitamine.

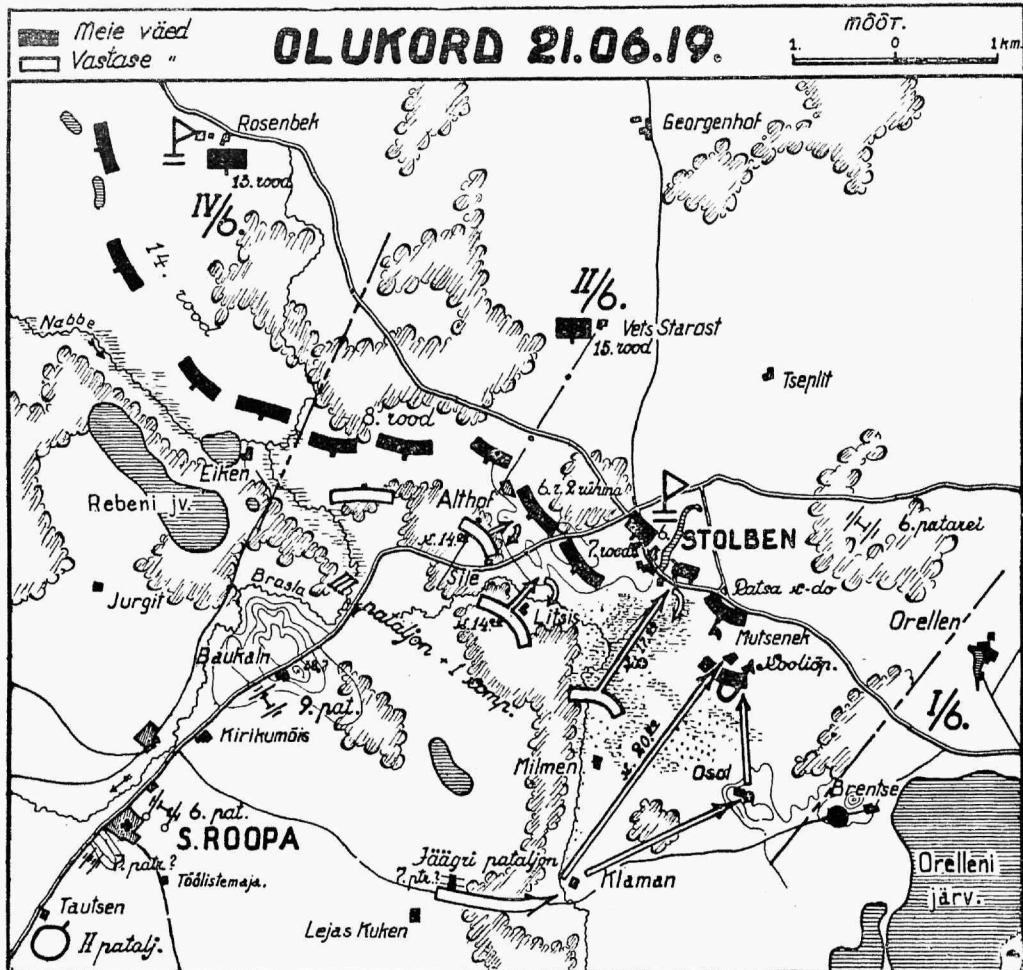
22. juuni õhtuks oli kogu rindel algatus meie käes ja sakslaste read olid kõljkjal tugevasti va-

dega, nende pahema tiivaga koos, Vesselshofi, Ramotski sihis ja püüdma Ramotskoje oma alla võtta, misjuures 2. ratsaväe polk tuleb vaenlastele selja taha saata. Pealetungimisele asuda mitte hiljem kui kell 03.00.

6. ja 9. polgud jätkavad oma operatsiooni edasi, püüdes Roopa alevit oma alla võtta”.

Vastase grupid, olles meie osade poolt kõljkjal sissepiiramise ohus ja osalt ka löödud, alustasid 22./23. juuni ööl üldist taandumist. Meie väed asusid vastase jälitamisele mitte korruga, vaid nii, kuidas üks või teine osa suutis tema ees olevast vastasest jagu saada. Näiteks 22. 6., kui 6. polk pidas ägedaid kaitselahinguid Stolbeni juures, arendasid 9. polgu osad pealetungi Vidrišist lõunasse ja õhtul vallutasid juba Kolzeni mõisa. Säärast aljuhtide initsiatiivi näeme igal pool, kus see vähegi oli võimalik.

23. juuni varahommikul oli vastase jälitamine hoos peagu üle kogu rinde. Seejuures tuli ette alljuhtide omavahelisi võistlusi ettejäudmise pä-

rast. Eriti kujukalt ilmnes see Võnnu vallutamisel.

Raudtee suunas lähenesid kiirkäigul Võnnu linnale soomusrongide dessantosad ja läti rood. Suurema üksusena jõudis esimesena Võnnu linna Soomusrong Nr. 3. dessantpataljon leitn. P. A s m u s e juhatusel, kuna ainult väike osa Soomusrong „Kaptan Irve” mehi rongiülesma kaptan E. N e p s i juhatusel jõudis kiirjooksuga enne Soomusrong Nr. 3-da dessanti umbes kell 06.30 Võnnu jaama. Linna ees avaldas vaenlane ainult nõrka vastupannu. Umbes tund-poolteist pärast Soomusrong Nr. 3. dessandi Võnnu linna jõudmist jõudis linna ka Soomusrong „Kaptan Irve“ dessant ja läti rood.

Kuperjanovi partisanid ja Kalevlaste Maleva jõudsid kella 08.00 paiku Võnnu, Bite, Uus-Ronneburgi mõisa joneele ja 3. polk vasakul tiival jõudis kella 07.00-ks Uus-Ronneburgi, Berse kõrtsi joneele; 6. polgu osad liikusid kuni Koiva jõe äärde ja 9. polk tungis 23. juuni õhtul ägedasti Engelhardshoffi peale. Riia lahte jõudis meie laevastik Joh. Pitka juhatusel, kes hakkas

vapralt toetama meie maaväe pealetungi. Võnnu vallutamine järele meie väed algasid energiliselt vaenlase jälitamist kuni Riia alla Valgejärve joneele, kus sakslased peatusid headel Maailmasõjaaegsetel positsioonidel. Soomusrongid pidid aga jääma kuni 29. juunini Amati jõe purustatud silla taha. Meie maavägi laevastiku toetusel piiras raudse poolkaarena Riia linna, kui liitriikide sõjaväeliste esindajate ettepanekul tehti vaherahu, mis hakkas maksma 3. juulil kell 12.00. Landeswehr ühes Rauddiviisiga tunnistati täielikult lõõdud pooleks ja vaherahu lepingu järele ta pidi viibimata lahkuma Riistast ning lõpetama igasuguse sõjalise tegevuse Lätis, välja arvatud võitlus enamlastega.

Jõudude vahekorra

kohta võiks märkida, et Landeswehri sõja kriitilisemal momendil (21. ja 22. juunil) oli eestlastel tääke üle 5800, lätlastel nimekirja järele umbes 1430. Viimased olid kiire taandumise järele kaotanud rohkesti oma lahinguvõimest.

Landeswehri sõja lõpuks oli jõudude vahekorid (sulgudes näidatud Landeswehri ja Rauddiviisi jõud): Eesti (ja Läti) jõud — tääke 6550 (7466); mõõku 111 (650); kergekuulipildujaid 106 (312); raskekuulipildujaid 100 (180); suurtükke 34 (70); miinipildujaid 0 (24); sõjalaevu 4 (0)*)

Lätlasi oli nimekirjade järele küll 1430 meest, tegelikult aga tunduvalt vähem, kuna osa neist laiali läks lahingute algades.

Peale selle oli Riias Landeswehri seljataga veel polk. Bolodise väeosa, kelle kohta meil tol korral puudusid kindlamad teated, kelle poole

ta lõpuks kaldub. Näeme, et vaenlane oli ülekaalus inimjõult, kuid eriti veel relvastuselt.

Kui Eesti maleva ühes meie saatuskaaslase Läti täiesti rahvuslikult mõtlevate kodanikega siiski purustas Landeswehri, siis peame seda lugema küll kõigepealt Eesti väejuhtide andekuse ning ettenägelikkuse ja võitlejate vaprusse ning enesealgatuse teeneks.

Landeswehri purustamise tähtsus oli määratu suur. Sellest veelkordselt olenes Balti riikide, eeskätt Leedu, Läti ja Eesti iseseisvus.

*) „Sõdur“ 1934 lk. 679, 681.

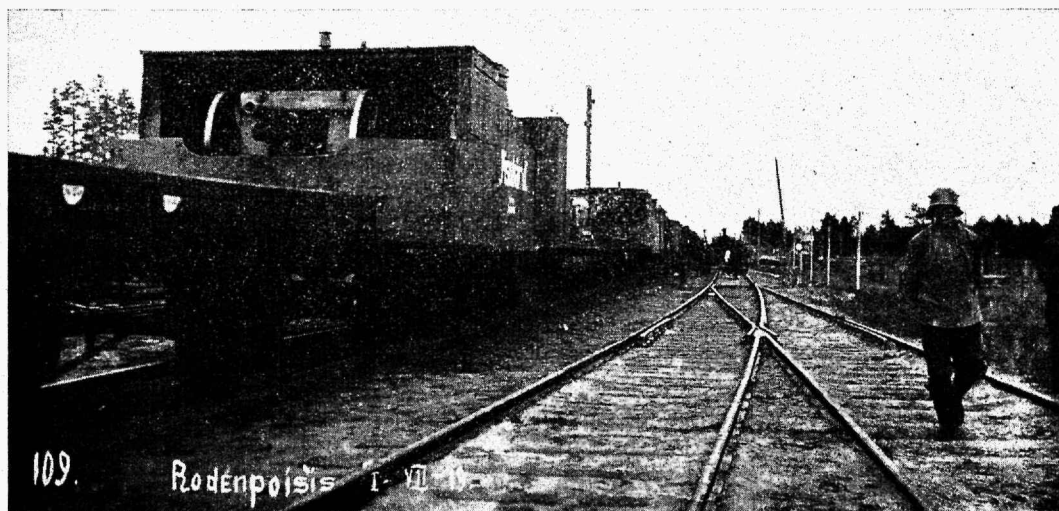
Roopa lahinguid 20. juunil ja nende tähtsus Võnnu lahingute üldpildis.

6. jal. polgu ilmuva ajaloo andmeil leitnant E. Valdin.

Lahingud Rauddiviisi peajõudude ja 6. polgu II ja IV pataljoni vahel Roopa, Stolbeni rajoonis algasid 20. juunil ja kestsid kuni 22. juuni hillisõhtuni. Need lahingud n. n. Võnnu lahingute tsükliis moodustavad erilisel tähtsa kohta, kuna kahtlematult ainult Stolbeni meie käes hoidmine 21. ja 22. juunil päästis meie rinde kokkuvarisemise Võnnu sõjateatril pärast Landeswehri sügavat sissemurret 6. ja 3. polgu tiibade vahel 2. Läti Võnnu polgu lõigus. Meie arvuliselt nõrkade osade vapper vastupanu Roopa ümbruses juba 20. juunil tõmbas läbi jämeda kriipsu vastase kavast — jõuda veel samal päeval Lentsenhofi mõisani, mis pidi olema põhiliseks eelduseks Landeswehriile

pealetungi algamiseks. Kuna Landeswehr ülemjuhatusse nõudel vastu Landeswehri juhi kavatsusi siiski enne mainitud eeltingimuse täitmist rauddiviisi poolt 21. juuni varahommikul pealetungile pidi asumata, sai vastase aja ja ruumis koordineeritud tegevuskava oma esimese hoobi. Sellest seisukohast vaadatuna peame erilist väärtust andma 20. juunil Roopa ümbruses asetleidnud sõjalistele sündmustele.

20. juuni hommikuks oli 6. polgu IV pataljon sisse võtnud positsiooni Vürtsenbergi — Stolbeni mõisa joonel umbes 8 km laial rindel, koosseisus 7 ohvitseri, 375 tääki ja 6 kuulipildujat. Julgestuseks ja luureks oli Roopa alevisse saadetud polgu ratsaluura-

Meie Soomusrong „Kaptan Irv“ Landeswehri sõjas Rodenpoisi (Ropazi) jaamas, kust raskekaliibrilise suurtükist pommitas Riia.

jate komando lipnik P. Vassili ja hiljuti Lõuna-Läti vägedest meie poole üle tulnud läti eskadron kapten Plan-Dubrovski juhatusel, kokku 4 ohvitseri, 40 tääki ja 104 mõõka. Roopa peale suundus rauddiviisi eelvägi — 1. rügemendi III pataljon — 10 ohvitseri, 410 meest, üks 100 mõõgaline eskadron, üks miinipildujate kompani poole kergepatareid toetusel. Sellele järgnesid peajõud — 2 pataljoni (2. rüg. II ja jäägripataljon), 2½ patareid — enam kui kahekordses eelnimetatud arvus. Meie ja venlase jõudude vahekorid selles rajoonis 20. juuni hommikpoolikul oli umbes 3-kordne vaenlase kasuks.

Arvestades kaitseks soodsat maastikku Roopast lõuna pool, võisid meie väikesed ratsaosad, kuigi suurtükitele toetuseta, kaitsta Roopa alevit lõunast pealetungiva vaenlase vastu teatud aeg edukalt. Siin tuli meie kasuks veel ootamatuse element, kuna sakslasil ei õhuluure ega ka agentuurluure abil ei läinud korda avastada meie jõude Roopa ümbruses.

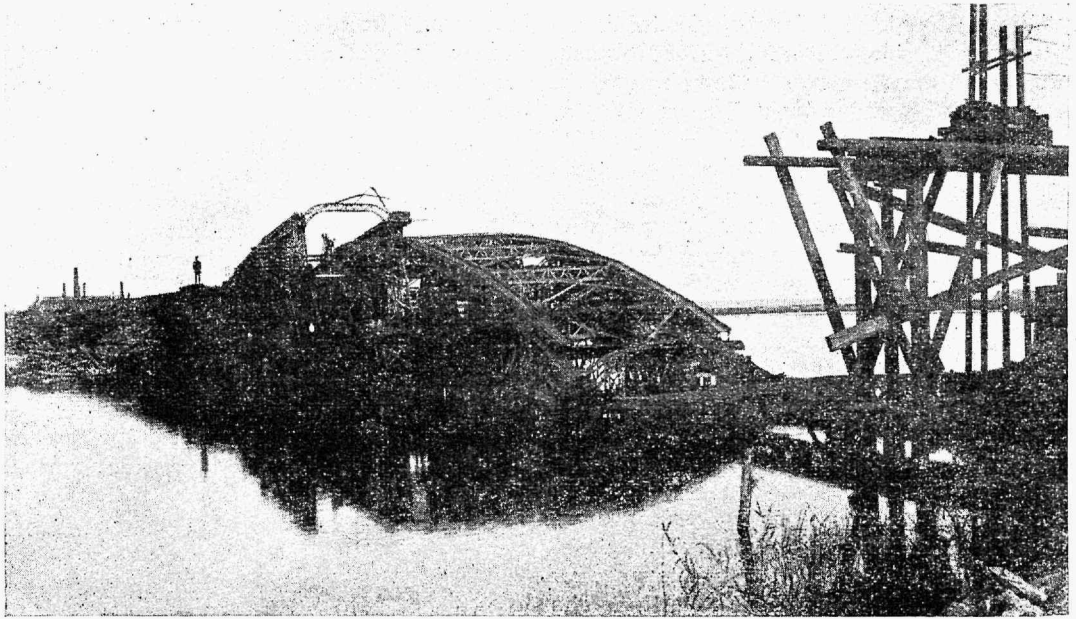
20. juuni hommikul kella 07.00 ajal saatis lipnik Vassil välja luure Hintsenbergi suunas. Varsti kostsid ees metsa vahel püssipaugud, mis tõendasid, et luure on kokku pörganud vaenlasega. Peagi tulid luurajad tagasi, tuues teate, et Roopale läheneb mingi ratsaosa, mis lühikese tulevõitluse järele olevat pöördunud tagasi. Lipnik Vassil ei olnud rahul saadud teatega ja käskis mehi uuesti välja minna ja hankida täpsemaid teateid. Mõne aja pärast tulid mehed uuesti tagasi, suutmata selgitada rohkem. Kontakt oli kadunud. Ainuke, mis tõendas kellega neil oli varem olnud kokkupõrge, oli eelmiselt lahingupaigalt leitud saksa sõduri müts. Viimast ehtis surnupealuu märk ristatud sääreluude kohal — rauddiviisi mütsimärk.

Pärast luurajate tagasitulekut ja nende seletuste ärakuulamist lipnik Vassil märkas, et läti eskadron on lahkunud positsioonilt, korraldub ratsarivisse näilise kavatsusega jätta Roopat kaitsma vaid meie mõnekümne meheline ratsaluurajate komando. Ta läks eskadroni ülema juure ja küsis, mis see askeldamine tähendab. Eskadroni ülem vastas, et I pataljoni ülem leitnant V. Limberg olevat Lentsenhofi mõisast telefoni teel neile käsu andnud Roopa maha jätta ja ära tulla. Lipnik Vassil imestas väga sellise vastuse üle. Senini ei olnud ju otsest hädaohtu ega tõsisemat kokkupõrgeitki vastasega olnud. Oli lätlane leitnant Limbergi valesti olukorrad informeerinud ja mõjutanud teda tegema sellist väärotsust? Lipnik Vassil tea-

dis, et Vürtsenbergi—Stolbeni joonel üksikuis punktides laiali oli vaid neli väikese koosseisulist roodu, nende vahemaad laiad ja kaitsmata. Positsiooni ette jõudnud vastane teotseb kitsal rindel ja temal osutub naljaasjaks läbimurda meie hõredat asetust. Sel põhjusel otsustas lipnik Vassil, et Roopat ilma lahinguta ära anda ei tohi. Olgu vaenlast kui palju tahes, teda tuleb võimalikult kaua kinni pidada, hargnema sundida, segi paisata. Nähes nüüd lätlaste mõttetut lahkumist Roopast, lipnik Vassil läks kooliõpilaste valvetõkkesse Lielkrogsi juurde ja küsis telefoni teel õiendust I pataljoni saabist. Kuigi Stolbeni—Roopa rajoonis oli vanemaks juhiks IV pataljoni ülem al.-kapten V. Bergmann, ei olnud temaga veel sisse seatud telefoniühendus ja kasutades maantee ääres olevat magistraal liine olid kooliõpilased välisaparaadiga ühenduses I pataljoni staabiga Lentsenhofi mõisas. Lipnik Vassil sai ühenduse leitnant Limbergiga ja küsis, kas viimane on läti eskadronile annud käsu Roopast lahkuda. Leitn. Limberg vastas jaatavalt, millistel motiividel ta seda tegi, puuduvad käepärased andmed. Kui lipnik Vassil oli temale seletanud selle käsu tarbetuse, leitnant Limberg lisas kohe juurde, et kui lipnik Vassil loodab seal olevate jõududega Roopat kaista, siis võtku ta läti eskadron oma käsutusse ja jäägu sinna. Muud ei teadnud leitnant Limberg ka ütelda, kuna see ei kuulunud tema ülesannetesse juhtida tegevust temale mittealluvas lõigus.

Pärast telefonikõnelust lipnik Vassil ratsutas tagasi alevisse. Teel kohtas ta vastu tulevat läti eskadroni. Annud edasi eskadroni ülemale oma kõne sisu leitnant V. Limbergiga, ütles lipnik Vassil, et Roopat peab kaitsma viimse võimaluseni ja eskadron mingi tagasi oma endistele seisukohtadele. Sellest keeldus kapten Plan-Dubrovski, toetudes varemini temale antud korraldusele. Lipnik Vassil ägestus. Käsi libises tahtmatult vööl rippuva kobuuri suunas... Nähes, et läti ohvitser oma otsust ei muuda, ütles lipnik Vassil, et andku ta eskadronist meie ratsakomandole lisaks üks kuulipildujagi, meie ise lööme vaenlase tagasi. Ka sellest keeldus eskadroni ülem ja sõitis oma meeskonnaga Stolbeni teed mööda minema ja ilmus tagasi Baukalni kõrgendikule, kui Roopa oli langenud.

Võib kujutella, et lipnik Vassil ei olnud sugugi roosilises meeleolus oma meeskonna juurde tagasi jõudes. Nüüd oli tal vaid 29 meest, pealegi neist pidi olema üks kolmandik hobuste juures kuski taga pool metsas.

Purustatud sild Jegeli jõel, Landeswehri sõjas meie vägede viimse positsiooni eel Riia all.

Paarikümne püssi ja ühe kergekuulipildujaga ei olnud kerge vaenlase tugevamaid luureosi tagasi lüüa, rääkimata võitlusest suuremate jõududega.

Vaatamata oma täbarale seisukorrale meie ratsaluurajad otsustasid teha kõik mis võimalik. Mehed olid lahinguvalmis. Vastane ei lasknud ennast kaua oodata. Peagi ilmus nähtavale Roopast lõunas oleva metsa servale vaenlase ahelik. Ratsaluurajad avasid tule. Varsti oli tulevõitlus täies hoos. Lipnik Vassili hinnangu järele pidi pealetungijaid olema 2 roodu ümber, kuulipildujaid tulistamise järele otsustades oli rohkesti. Vaatamata meie paarikümne las-kuri ja ühe kergekuulipilduja intensiivsele tulele nihkus vaenlase ahelik üha edasi. Võrreldes vaenlase hulgaga ja tulega meie tuli oli ikkagi liiga hõre vaenlase tagasi löömiseks. Madseni sihtur rms. J. Karlson näitas oma parimat, tulistades sinna, kus vastane kõige tihedam ja kõrnem edasi tungima. See mida ratsaluurajate väiksearvuliselt meeskonnalt oodata võis, seda tehti — vaenlane selleasemel, et rännakkolonnis Roopasse sisse marssida, oli lahinguga sunnitud hargnema. Püsinud viimse hetkeni oma tulepositsioonil tõmbusid ratsaluurajad lipnik Vassili käsul tagasi Baukalni kõrgendikule Roopast umbes 700 m idas, et mitte kasutult langeda vangi haaravale vaenlasele.

Baukalni kõrgendiku hari ja põhjapoolne läng oli kaetud palgimetsaga, kuna lõuna-

poolne külg langes lagedana alla Roopa alevi poole. Siin mäeharjal otsustas lipnik Vassil moodustada „salapositsiooni“. Vaenlasele, kes varstimingi laulusaatel alevisse sisse kuuldi tulevat, pidi jääma mulje, et meie osad on jäljetult kuski kaugemale taandunud. Vaenlane pidi paha aimamatult õige lähedale tulema ja siis pidid ratsaluurajad rabama neid uuesti ootamatu kuulirahega.

Varsti ilmuski üks saksa eskadron Roopa õpetaja maja kohal nähtavale ja liikus Baukalni mäe poole. Kui kindel oli vastane meie taandumises näitas seegi, et kolonn liikus ilma igasuguse julgestuseta. Ühe meie ratsaluuraja kannatamatus aga rikkus pool lõbu — meie hästi moondunud ahelikusustus jätis ühe pauku. Väikese vaheaja järele seltsis neile rida teisi, mis varsti kujunes üldiseks praginaks. Eemal nähti mõnd sakslast hobuse seljast maha kukkumas. Ratsanikud paiskusid järsku laiali ja kadusid õpetaja maja taha. Õhk oli puhas. Tükil ajalgi enam polnud alevi majade vahel ega ümbruses näha ühtki vaenlast. Kirjeldatud juhtum võis leida aset kesk-päeva paiku.

Meie ratsaluurajate vastupanu Roopa alevi ees ja hiljem Baukalni kõrgendikul olid küllaldaseks tegureiks, et vaenlast panna pärast Roopa vallutamist pikemalt kaaluma olukorda ja uurima edaspidist tegevusvõimalust. See kõik nõudis aega, mida meilegi nii kibedasti oli vaja polgu

varusoleva II pataljoni ümberpaigutamiseks Loode jaama rajoonist Stolbeni ümbrusse. Rauddiviisi osad, nagu näha major v. Kleisti käsust, pidid pärast Roopa vallutamist jääma puhkusele kuni kella 1600. Enne seda ei võinud neilt oodata tõsisemat tegevust. Selleks ajaks aga jõudis juba Stolbeni mõisa kohale polgu varupataljon al.-kapten A. Jaaksoni juhatusel ja seisukord Stolbeni rajoonis muutus ühel hoobil julgemaks. Nüüd oli vaja veel võita aega selle varupataljoni positsioonile asetamiseks.

Enne, kui al.-kapten V. Bergmann sai teha pealetungi korraldusi, oli 15. roodu ülem lipnik K. Podrādsik, kes oma rooduga asus IV pataljoni varus Vets-Starosti talu rajoonis, omal algatusel 30 mehega läinud luurele Roopa suunas. Selgitanud, et Roopa on langenud, kutsus ta järele terve oma roodu Baukalni kõrgendikule. Alles siis sai ta telefoni teel polgu ülema abilt al.-kapten E. Jürmannilt korralduse teostada koos kooliõpilaste roodu osadega pealetung Roopale. Vastulöögi üldjuhiks pidi jääma lipnik Podrādsik, kui vanem üksuse-ülem.

Lühidalt kokkuvõetuna olgu tähendatud, et lipnik Podrādsiku grupp sooritas Baukalni mäelt kaks kallaletungi Roopa suunas, mis lõppesid küll Roopa tagasivõtmiseta, aga töid meile siiski väga suurt kasu. Nimelt meie kallaletungid tabasid vaenlast just sel hetkel, mil ta gruppeeris oma jõude Stolbeni vallutamiseks löögiga üle Milmeni talu lõunast, ja sundis rauddiviisi peajõudude juhti, major Kleisti, muutma esialgset õiget otsust petliku olukorra kohaselt, mis sakslasil tekkis meie paigutuse suhtes lipnik Podrādsiku grupi energilise tegevuse tagajärjel Baukalni—Roopa suunas. Varemini ratsaluurajate komando energiline tegevus Roopa kaitsmisel, hiljem Baukalni mäel, samal õhtul lipnik Podrādsiku grupi kaks kallaletungi Roopale ja hiljem veel ühe luurpatrulli julge retk ida poolt küljest Roopa taha, kus võeti ootamatult tule alla seal positsioonil asuv saksa poolpatarei, pandi sakslasi uskuma, et meie jõudude raskuspunkt asub just Nabba jõe joonel, mitte aga Stolbeni ümbruses, nagu see oli kujunenud II pataljoni saabudes. Stolbeni peale suunatud või suunamisel olev jäägripataljon suunati nüüd hoopis IV pataljoni parema tiiva vastu Nabba jõe äärde, kuhu mainitud rauddiviisi pataljon jäi kuni teise päeva lõunani vahtima silma olematule hädaohule. Eksituse selgudes 21. juunil paigutati jäägripataljon küll meie

Stolbenit kaitsvate jõudude vasaku tiiva vastu, kuid siis oli kadunud ootamatuse element ja meie kaitses oli seal küllalt hästi organiseeritud.

Kuna meie vastulöökidel nii ulatuslikud tagajärjed olid, liiategi veel, et seetõttu rauddiviisi 20. juunil ja järgneva il päevil ei olnud suuteline täitma oma ülesannet, milline olukord Landeswehrile saatuslikuks kujunes, olgu siinkohal antud ruumi lipnik Podrādsiku mälestisile. Ta kirjutab järgnevaist sündmusist pärast Baukalni mäele jõudmist:¹⁾

„Meie seisukohalt nägime alevis väikesel arvul sakslasi. Oli nendega ka väike tulevahetus. Muidugi ei teadnud meie, kui palju sakslasi alevis on, kuid kooliõpilaste seletuse järele pidi neil tugev ülekaal olema.

Kui oleks olnud tegemist enamlastega, siis vahest oleksime ilma pikema jututa peale tormanud. Aga Landeswehri sõdimise viisi mina veel ei tunnud. Enne kui midagi ette võtta, tahtsin kindlaks teha kas ja kui palju Roopas sakslasi on. Oleks olnud kõige õigem luure mööda metsa ringi saata, kuid see oleks võtnud liiga palju aega. Otsustasin ühe sõduri elu hädaohtu panna ja saata teda otse teed mööda alevisse.

Otse meie vastas seisis kivieed. Tee läks kohe väravast sisse. Vist kirikumõis. Kui sakslased seal on, siis arvasin neid kindlasti aia taga olevat, kust nad periskoopide abil meid vaatlevad. Uurisin alevit kiikriga. Ei midagi!

„Kes läheb alevisse?“ küsisin.

Tuli välja kapral Goetše. Siis tuli veel üks velsker või sanitar, kelle nime ei mäleta. Mitu sõdurit avaldasid nõusolekut minna, kuid ei tahtnud üle kahe mehe kallale panna. Käskisin neil minna kuni väravani ja sealt sisse vaadata kas parunisi on või ei ole. Kui midagi märkavad, siis hüpaku kohe tee äärde kraavi ja püüdku tagasi ronida. Meie aga paneme kuulipildurid ja laskurid valmis, et nähtavale ilmuvaid sakslasi sundida „viisakuse piiridesse“ jääma. Mina jälgisin nende kahe mehe liikumist kiikriga ja ootasin põnevalt mis tuleb.

Mehed sammusid püsse laskevalmis hoides teine teise pool tee ääres, Goetše vasakul. Päris rahulikult jõudsid nad väravate juurde. Vahet oli veel sammu 20, kui korraga värava kiviposti tagant ilmub nähtavale automaadiga saksiane ja kutsub

¹⁾ Järgnev tekst on kohati kärbitud ja redaktsiooniliselt silutud.

meie mehi sõrmega. Ise olla veel saksa keeles ütelnud: „Tulge aga siia!”

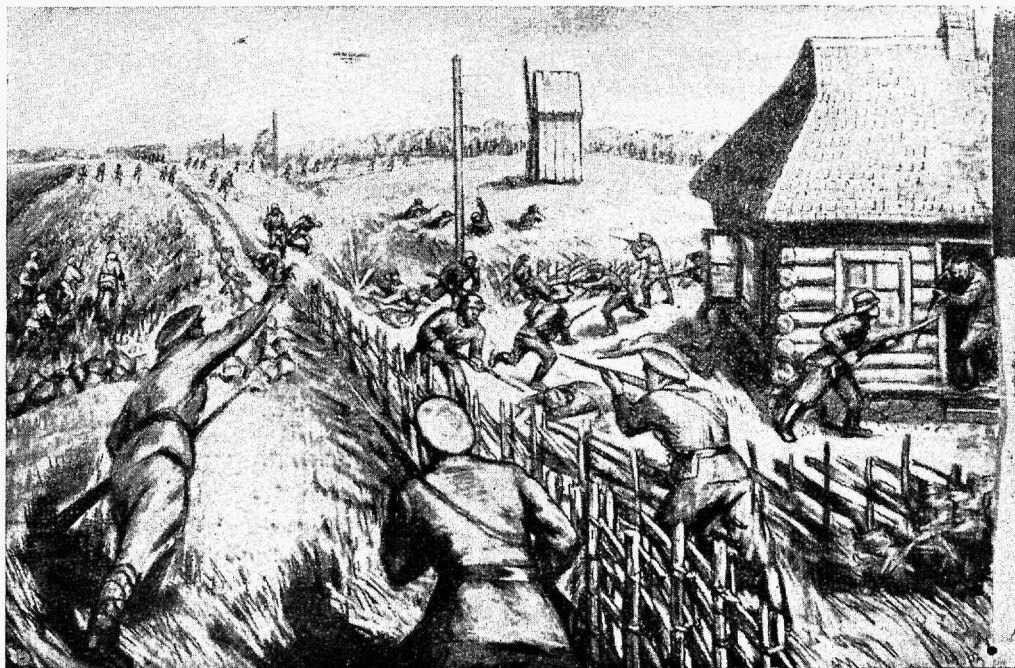
Vahemaa oli nii väike, et sakslane ei uskunudki, et mehed veel teevad katset põgenemiseks. Kuid viimased olid valmis iga minut kraavi hüppama, kui sakslast näevad. Ja selle ilmudes kadusidki ühel hetkel kraavi. Sakslane jõudis siiski neid tulistada ja tabas kahe kuuliga Goetset mõlemast jalast.

Meie avasime tule ja hoidsime värava kogu aeg tule all, et sakslased sealt välja tulles ei saaks pikuti kraavi tulistada meie luurajaid. Mõlemad pääsid eluga. Goetse

nid olid õlgadel. Neile oli tindipliiatsiga ohvitseri tunnus peale joonistatud. Püksid-kalifeed olid küll heast riidest ja hästi õmmeldud, kuid õmmeldud palju väiksema mehe jaoks. Nad olid ka väga lühikesed. Poleks viga, kui oleks olnud säärsaapad või sääremähised, kuid kandsin tenniskingi. Kui siia juurde arvata veel vana mütsinäru, siis saame ettekujutuse kuidas ma välja nägin. Aga ei saa ütelda, et vilets riietus cleks ohvitseri väärtust sõduri silmis alan- danud.

Asusin rünnakule. Lätlased (ja ratsaluurajad? E. V.)jätisin Baukalni mäeseljandikule

E. Brinkmann'i joon.

Lemsalu lahing.

vaeneke pidi ainult käte najal roomama ja haavatud jalgu järele vedama. Pärale jõudes olid mehel küünarnukid verised. Kraav oli madal ja sakslased hoidsid seda kogu aeg tule all, nii et meil Goetset liikumisel ei olnud võimalik abistada.

Seni kui meie kindlaks tegime, et sakslased ikkagi Roopas viibivad, jõudis 15. rood tervelt kohale. Nüüd sain ka ühenduse al.-kapten Jürmanniga, kes korralduse tegi Roopa alev vallutada, võttes lätlased ja kooliõpilased oma käsutada. Lätlaste kohta peab ütleva, et väliselt olid nad minust palju uhkemad, eriti riietuse poolest. Mina olin nendega võrreldes päris „paadialune”. Seljas oli mul sinakashall frentš, millega Saksamaalt sõjavangist tulin. Sõduri pagu-

käsuga teeselda seal rünnakut, et sakslaste tähelepanu sinna koondada. Paremt poolt saatsin oma roodust kaks rühma. Ise läksin vasakult, võttes kaasa kaks rühma ja kooliõpilasi. Kohe selgus, et siin ei ole enam tegemist punastetaoliste sõduritega, vaid hästi korraldatud ja distsiplineeritud väega. Kauge maa pealt meid üldse ei tulistatud. Kui aga olime üsna lähedale jõudnud, siis avati ilus reeglipärane tuli. Vastasime sellesamaga ja tungisime siiski edasi. Juba vallutasime alevi surnuaia, kus kiviaeda enese kaitseks kasutasime. Oli juba lootust võidule.

Paremt poolt aga kuuludus, et sealt on minu mehed tagasi löödud. Ja mis mind suuremal määral rahutuks tegi, oli see, et

lätlaste poolt ei olnud ainustki püssipauku kuulda. Niisiis kukkusid sakslased terve oma jõuga minule kallale. Hakkasid surnuaeda sisse piirama. Oli ilmne, et sakslaste pool oli ülekaal ja kohale jäädes oleksin riskinud terve salga kaotamisega.

Tõmbusin ühes meestega metsa tagasi. Läksin lähtekohta tagasi, et olukorda selgitada. Kõigepealt selgus, et kaotasime 2 meest surnutena ja 2—3 haavatutena. Nime-dest on meeles ainult Vasknarva mees Paavel Mahhov, kes ilma jalata jäi. Parempoolsed rühmad olid sunnitud taganema, olles sattunud oma väikese arvu tõttu veel raskemasse olukorda kui mina.

Aga lätlased? Nende ülalpidamine kutsus esile tõsise meelepaha. Kui nemad oleks meid surnuaeda tungimise ajal vähegi tulega toetanud, siis ei oleks meie sealt mitte lahkunud. Võimalik, et ohvrid oleks suuremadki olnud, kuid alev olnuks meie. Kui ma nende juurde tuln, siis nägin mehi metsa all rahulikult lobisevat. Minu küsimuse peale rittmeistri üle teatasid nad, et see olla läinud tahapoole orgu.

Läksin sinna. Rittmeistri leidsin majaesist istuvat ja ühe läti neuga kõige muretumal viisil lobisevat.

„Kus teie mehed on?“ küsisin.

„Seal ahelikus“.

„Aga teie?“

„Mina... padrunid said otsa, korraldan seda!“

Kinnitasin veelkord rittmeistrile tema ülesannet ja otsustasin minna uuesti rünnakule. Kuid seekord suurema osa meestega läksin paremalt poolt. Seal pidi maastik kohasem olema ja arvatavasti oli sakslaste jõud rohkem vasakule koondatud. Nüüd aga saatsin vasakule väikese salga.

Sakslasi paremalt poolt piirates läksin Roopa alevi taha tee peale välja, mis Riiga viib. Kahel pool teed oli Maailmasõja-aegne traattõke. Oli ainult tee läbisõiduks vabaks jäetud. Läksin kuni selle tõkkeni Riia poolt küljest. Sakslastest ei ole kihku ega kahku kuulda. Tulime traataiast läbi alevi poole. Ikka vaikus nagu surnuaial.

Peab tunnistama, et sarnane vaikus on vähe õudne, kui tead, et vaenlane on lähedal, see aga enesest elumärki ei anna. Kuulide vingumine ja püsside ragin tundub palju kodusemana. Seisin künka otsas ja vaatlen ümbrust, püss rihmaga ripnemas käevarrel. Korraga hüüab üks sõdur:

„Härra leitnant, sakslased seljataga!“

Keerasin ümber, tõstes käe rahustavalt üles. Silmasin meie peale liikuvat vaenlase

ahelikku. See oli ainult üks hetk. Siis kõrgatas midagi minu silme ees, nägin ka mingisugust tule välgatust. Midagi pöörutas haamriga pähe ja mina langesin meelemärkuseta olekus maha. Nagu hiljem kuulsin, on minu mehed siiski sakslastest üsna väikeste kaotustega läbi murdnud ja jälle vanale kohale läinud. Lätlaste tõttu oli veninud mul asi nii pikale, et sakslastele jõudis abi juurde meile nii ebasoodsal ajal.“

Nagu siin nimetatud langesid meie teistkorda vastupealetungivad osad vastase miinipildujate tule alla. 15. rood kaotas ülema ja lahingrühpa — juhi. Viimasele löid sakslased hiljem kahel korral püssipäruga pähe tapmise eesmärgil, kuid viiduna ülekuulamisele Roopa, jäeti ta lõpuks läti neidude hoolealla kuni meie poolt Roopa valutamiseni 23. juunil, kust ta meie 7. roodu osade poolt leiti ja evakueeriti.

Roopa taasvallutamine 20. juunil küll ei õnnestunud, aga meie aktiivne tegevus kogu päeva jooksul nii järgnevaiks Stolbeni lahinguks kui ka Võnnu lahingute kohta üldse, omas määratu tähtsuse.

Esiteks — rauddiviisi peajõudude pealetung mille järele oli ruumis ja ajas koordineeritud ka Landeswehri väekoondise tegevus, pandi seisma. Hilisemat Landeswehri piiratud edu Loode, Starte rajoonis paneb ka hiljuti ilmunud saksa ametlik sõjaajalooline teos rauddiviisi ebaedu arvele.²⁾

Teiseks — meie väikeste osade suur aktiivsus ja nooremate juhtide algatus, viis vastase eksiteele meie jõudude raskuse punkti paigutuse suhtes, mille tulemuseks oli rauddiviisi jõudude ekslik ja kobav väljasuunimine 20. ja 21. juunil.

Kolmandaks — meie osade aktiivsus halvas rauddiviisi tegevust, sundides teda liigsele ettevaatusele, mis omakorda säästis meile palju kasulikku aega ja võimaldas meil kõvendada kaitset Stolbeni rajoonis varuosadega.

Ja neljandaks, mis tähtsaim Võnnu lahingute üldpildis — rauddiviisi peajõud 20. juunil meie poolt pealesunnitud juhtimisvigade tõttu ei suutnud läbimurda meie rinnet, et kindlustada Landeswehri edu 21. juunil ja järgneval päeval veel päästa Landeswehri katastroofist, mille talle valmistasid Ülemjuhataja varud Loode ja Skangali lahinguis.

²⁾ Vt. „Die Kämpfe im Baltikum nach der zweiten Einnahme von Riga.“

Suurtükiväe osa Loode lahingus 21. juunil 1919.

Kapten R. R u b a c h.

1919. a. maikuu lõpul meie 3. diviisi osad jõulise löögiga tõrjusid punaväe välja Põhja-Lätist ja vallutades Lemsalu, Võnnu, Smilteni üldjoone asusid seal kaitse korraldamisele. Tundus, et peagi võivad meie väed oma tegevuse Läti pinnal lugeda lõpetatuks ja tagasitõmbuda meie keelepiiri taha Salatsi ja Säde jõe joonele. Lootusi selleks andis Läti oma sõjajõudude juurekasv ja tugevnemine nii Põhja- kui ka Lõuna-Lätis.

Kõigist sellest tõmbasid aga kriipsu läbi Lätis asetleidnud sisemised lahkeliid, mis lõpuks viisid valitsuse etteotsa saksasõbralise läti pastori A. Needra. Viimane selle asemel, et viia oma väed, keda toetasid Balti Landeswehri ja Saksa Rauddiviisi osad, võitlusesse punaväe vastu, suunis neid Põhja-Lätti. See teguviis paljastas Needra valitsuse kavatsused, mis muutusid ohtlikuks mitte üksi Põhja-Lätile, vaid võisid seda saada ka meile. Ootamatuste ja igasuguste üllatuste vältimiseks meie Sv. Ülemjuhataja juba 3. juunil asus oma voliniku kaudu selgitama Landeswehri ebatavalise liikumise suuna tõelisi põhjusi. See oli hädavajaline ka selleks, et kindlustada ohutut tegevust meie Kreutzburg, Jakobstadt'i suunas võitlevale vägedele.

Õöl vastu 4. juunit teatas meie Sv. Ülemjuhataja volinik al-polk. N. Reek Landeswehri esindajale, et põhjapool Segevaldi, Nitau, U.-Svaneburgi joont punavägesid ei ole, ja et Landeswehr tõmbaks oma väed lõunapoole nimetatud joont hiljemalt kella 12.00-ks 5. juunil 1919. a.

Al-polk. N. Reek koos P.-Ameerika Ühendriikide esindaja kol. E. I. Dawley'ga sõitis 5. juunil kell 13.46 Soomusrongil nr. 2 kontrollima, kas Landeswehri osad on end juba tagasi tõmbanud. Soomusrongi jõudes Amati silla juurde, avasid Landeswehri osad sellele tule. Sellega võis sõjategevust pidada alustatuks. Võitlused, mis kestsid vahetpidamata kuni 10. juunini ja katkesid ainult liitlaste sõjaväe esindajate nõudel, ei lahendanud tekkinud olukorda. 19. juunil puhkes Landeswehri algatusel sõjategevus uuesti. Nähtavasti oli ta kindel oma võidus, milleks omajagu põhjust andis ka nende relvade edu Võnnu all, mille nad olid vallutanud juba 6. juunil. Võidulootused ei puudunud aga ka meie vägedel.

Siidilt pidas meie rinne vastu Landeswehri kallaletungidele, oodates abivägede kohalejõudmist, et siis ise üle minna vastukallaletungile. Uuesti asus rindele ka 2. Läti Võnnu jalaväepolk, võttes oma alla kaitsejoone raudteest lõunapoole kuni Varna taluni. Polgu naabriks paremal oli meie 6. jal. polk ja vasemal 3. jal. polk. Raudteel liikusid meie Soomusrongid „Kapten Irv“ ja Nr. 3. 2. Läti Vön-

nu jalaväe polgu tegevust toetasid 1. Läti Volmari patareid, relvastatud nelja ingl. 18-naelalise kahuriga ja 2. Läti Võnnu patareid, relvastatud kahe ingl. 47-liinilise kahuriga. Esimene patareid asus positsioonil hajutatult sügavusse: I rühm Cekuli talu juures, II rühm Plinka talu juures. 2. Võnnu patareid oli oma positsiooni valinud Strunku talu juurde.

20. juunil moodustati vanem-leitnant Skujenieksi juhtimisel Põhja-Läti Suurtükiväe Divisjon, kuhu kuulusid mõlemad eelnimetatud patareid ja Skan-gali mõisas alles formeerimisel olev 3. Ruhja patareid.

Kuni 21. juunini püsis meie kaitsejoon lõunapool raudteed kindlana, vaatamata kõigile vaenlase üritusile selle murdmiseks. 21. juunil umbes kella 02.30 ajal alustas Landeswehri suurtükivägi ette valmistama oma jalaväe rünnakut, paisates rohkesti mürske 2. Võnnu polgu seisukohtadele. Peagi seltsis suurtükiväe tulele ka jalaväe tuli. Võnnu polku toetavatest patareidest võttis 2. Võnnu patareid oma tule alla vastase suurtükiväe. Üht Landeswehri raskepatareid, mis asus Vaives veski juures, õnnestus sundida vaikima, kuid teist, vaatamata kõigile püüetele, ei läinud korda kindlaks teha ja seetõttu võis see karistamatult teotseda edasi. Oma tulega jälgis 2. Võnnu patareid ka Võnnu—Volmari maanteed, kus ta laiali ajas ühe vaenlase jalaväe kolonni ning katkestas edasisõidu ka ühel autode kolonnil. 1. Volmari patareid rühmad abistasid oma tulega jalaväge, tõrjudes tagasi vastase kallaletunge.

Side 2. Võnnu polgu ja teda toetavate patareid vahel katkes juba lahingu algades, mille tõttu suurtükituli kandis juhuslikku iseloomu ja olenes patareid ja rühmailemate algatusest. See ei jät-nud avaldamata mõju väikese lahingukogemustega 2. Võnnu polgule. Vastase suurtükituli tundus seda mõjuvam, et puudus võimalus oma suurtükitule väljakutsumiseks. Paratamatusena kordus sama, mis 6. juunil Võnnu kaitsmisel. Polk taandus, avastades ligi 6 km laiuselt rinde.

Raudtee rajoonis sulgesid tekkinud lõhet meie Soomusrongide „Kapten Irv“ ja „Nr. 3“ dessant-osad, võttes kindlalt oma alla Loode asula. Vasakul aga polnud seda võimalust. Landeswehri osad, arendades saavutatud edu, valgusid üksikute vastupanu avaldavate 2. Võnnu polgu roodude vahelt ikka rohkem ja rohkem põhja poole, ähvardades ära lõigata meie soomusronge. Läti patareid püüdsid oma tulega sulgeda vastase edasiliikumise suundi, kuid sattusid ise Landeswehri suurtükitule alla, mis oli seda mõjuvam, et vastane tulistas gaasilaskemoonaga. Olukorra paratamatusel puudu-

sid meil gaasitorbikud ja endakaitseks tuli kasutada vees niisutatud taskurätte. Õnneks oli vastase tuli nõrgalt kontsentreeritud ega tekitanud seetõttu erilisi kaotusi. Siiski oli 1. Volmari patareid Plinka talu juures asuv rühm kella 07.00 paiku hommikul sunnitud vahetama oma positsiooni ja asuma umbes üks km põhja poole. Paaritunnise võitluse järele vahetas kogu 1. Volmari patareid positsiooni, asudes Loode jaama lähedale Lizite talu rajooni. Positsiooni oli sunnitud vahetama ka 2. Võnnu patareid ning asuma uuele tulepositsioonile Jaunzemist põhja poole metsatuka veerele. 3. Ruhja patareid, nagu juba eelpool mainitud, oli veel formeerimisjärgus ning asus ilma suurtükki-deta Skangali mõisas. Landeswehri osade lähenedes jätsid nad mõisa maha ja liikusid Muremõisa, kust hiljem asusid Volmari.

Olukorra ohtlikkusest oli õigeaegselt informeeritud Võnnu operatsiooni tegelik juht al-polk. N. Reek, kellel õnnestus tühemiku sulgemiseks saata Valgast Volmari saabunud Kuperjanovi Partisanide Pataljoni. Viimased saabusid ešeloni-ga Loode jaama, just kõige kriitilisemal hetkel. Kellaosut näitas siis 11.00. Jaam oli juba vaenlase püssitule all, kuid julged, lahinguis karastatud partisane see ei kohutanud. Üksikud püsikuulid tungisid läbi vaguniseinte, kui partisanid väljusid vagunist ja võtsid suuna vastase peale, kes oli jõudnud vallutada juba Lindenhofi mõisa ja sellest lõuna pool asuva kõrgendiku 53,0 ja kõrgendiku 54,2. Lisaks Kuperjanovi partisanidele saabus Loode jaama ka Soomusrong nr. 2.

Senini lahutamatu Kuperjanovi partisanidega koos töötanud 3. Suurtükiväepolgu 2. patareid ei olnud ka nüüd jäänud maha. Varustatud kahe 6-tollilise inglise haubitsa ja kahe 3-tollilise vene 1902. a. kahuriga (viimased kuulusid mitteametlikult patareid koosseisu kui sõjasaak, kuid leidsid kasutamist suurtükiväe abi hindavate partisanide poolt), mis moodustasid kaks — kerge ja raske — rühma. Esimesena laaditi rongilt vastase püssitule all kergerühm ja asetati 2. Võnnu patareid lähedale positsioonile, hiljem raske rühm. Viimane asus samuti Loode jaama lähedale, valides positsiooni Draha talu juurde. Nii oli Loode jaama lähedale koondunud 4 rasket ja 6 kerget suurtükki, peale selle veel kolme soomusrongi suurtükid. See oli küllalt tugev suurtükiväe rusikas, millega võis karistada vastast tema julge sammu eest. Ühtlasi asus see rusikas aga väga ohtlikus seisukorras, kuna vastane vasakult tiival saavutanud edu arendamisega ähvardas ikka rohkem ja rohkem haaramise ohuga. Lisaks kõigele puudus kohapeal suurtükiväe üldjuht, kes seda tulejõudu oleks otsustavalt käsitanud. Eelpool aga sai juba mainitud, et Kuperjanovi partisanid oskasid hinnata

suurtükiväe abi. Nad ei unustanud kriitilisel momendil suurtükiväe olemasolu, vaid andsid temale lahendada võimetekohaseid ülesandeid. Suurtükivägi oli ka ise end juba vahepeal korraldanud ning loonud vajaliku sideme, mis hõlbustas jalaväe juhtidel tema kasutamist.

Partisanid, väljunud jaamast ja vallutanud kõrgendiku 54,2, millel asus tuulik, kust avanes avar vaade ümbrusele, avastasid vastase ratsasalke seljataga asuva Skangali mõisa metsa serval. Hinnates seisukorra tõsidust, otsustas Kuperjanovi partisanide pataljoni ülem al-kpt. J. Unt likvideerida selle suurtükiväe telega. Kiirelt ja asjalikult antud käsklused suunisid ajaviitamatult meie ja Läti patareid ühise tule ohtlikule märgile. Pärast mõne hästitabava järjekorra oli vastase ratsavägi laialipillatud ning meie patareid võisid jätkata oma jalaväe abistamist nende visas võitluses mitte vähem visa vastasega. Juba tundus, et vastase edasitung Loode jaamale on seisma pandud, kuid sellega ei tahtnud ta nähtavasti veel leppida. Meie vastupanu murdmiseks koondas vastane uusi jõude, nihutades oma jalaväe toetuseks ette ka ühe saatesuurtüki. Ligida maa tõttu tekitasid selle mürsud meie ridades tunduvaid kaotusi. Vahepeal olid meie patareid oma tule hajutanud mõõda laia rinnet üksikute ohtlike märkide pihta, ning seetõttu ei suutnud hõre tuli vastase saatesuurtükki tema tegevuses takistada.

Au andes viimase meeskonnale töötas see surmapõlgavalt hästi ning lõi kõik meie jalaväeosa-de rünnakud tema vallutamiseks tagasi. Et viimaks siiski olukorda selgust tuua, käskis Soomusrongide Divisjoni ülem kapt. K. Parts kella 20.00 paiku kogu meie ja läti suurtükiväe tule koondada Kuperjanovi partisanide 3. ja 4. roodu asetuse ette, kuna siin oli vastane end tugevasti kindlustanud hulga kuulipildujate ja eelpoolmainitud kahuri kaitsel. Juba esimestel tulekoondise minutitel andis vastase rinne järele ning tule lõppedes vallutasid 3. ja 4. rood kerge vaevaga vastase seisukohad, saades saagiks ka palju kurjasünnitanud suurtüki.

See oli võidu algus, mille kindlustas julge pealehakkamine ja visa ning järjekindel oma tahte pealesurumine vastasele.

Kohalejõudnud varud likvideerisid vastase läbi-murde lõplikult ning kogu rinne läks üle peale-tungile. Juba 23. juunil vallutasid meie väed Võnnu ja nädal aega hiljem olid nad Riia all.

Võidu kindlustas mõlema relvliigi, jala- ja suurtükiväe, ühine koostöö ja võitlustahe. Otsustava tähtsusega oli üksteise võimete ja vajaduste õieti mõistmine, mis tagas suurtükiväe õigeaegse abi jalaväele tema raskeis võitluses.

Viimaseid heitlusi Landeswehriga Riia all.

ARNE TUULEND.

30. juunil 1919. a. Sõjavägede Ülemjuhataja telegrammi põhjal oli ettenähtud esialgne varusolek Rodenpoisis (Ropāzis) asuvalle Kalevlaste Malevale. See on arusaadav, kui arvesse võtta neid raskeid võitlusi ja rännakuid, mis olid kalevlastel seljataga Skangali lahingust 22. juunil alates. Mäletavasti ka Kuperjanovi partisanidele oli ettenähtud varusolek.

Päev või paar varem olid saabunud Rodenpoisi jaama Soomusrongid „Kapten Irv” ja Nr. 2. Saksa lennukid käisid meid sageli pommitamas ja tulid ka soomusrongide saabumise päeval, kuid nüüd juba avati neile tuli „Kapten Irve” kahurist. Viskasid alla mõned pommid ja kadusid Riia suunas. Käisin rongil külastamas leitnant A. Brakel’it, kes mulle tutvustas leitn. R. Sabolotnõid, keda tol päeval nägin esimest ja viimast korda, sest paar päeva hiljem ta langes. Soomusrongide saabudes oli igal mehel selge, et nüüd läheb lõplikuks ja otsustavaks lahinguks. Olles vaid 20 km Riiaist eemal, paistis linnia minek igale kalevlasele ilusa jalutus-käiguna. Aga mitugi vaprat kalevlast pidid seal jätma elu, kuna ellujääjad Riiaat said näha vaid kaugelt. 30. juuni õhtul saabusid päevakäsud, milledes rida silmapaistvaid kalevlasi ülendati aseohvitserideks, nende hulgas Tammer, Enok, Fuks, Tomson ja teisi. Kõik olid rõõmsad peale Taburi. Viimane oli üks esimesi kalevlasi, kes juba esimestel dessantidel oma nooremaid sõjakaaslaste võlus oma bravuuri, huumori ja häätahtlikkusega. Alati heas tujus. Alati lahingus esimene, nii on jäänud ta meelde. Pärast Skangali lahingut, kui hulk kalevlasi ümbritsesid sõjasaagiks saadud suurtükki, tõmbas Tabur, mehhanismi mitte tundes, suurtüki lahti, kusjuures 2 kalevlast said surma ja mitmed haavata. See sündmus mõjus Taburile äärmiselt masendavalt, muutes teda korraga vaikseks, endassesüvenenud inimeseks. Paistis, nagu oleks ta tahtnud surra. Teda tabaski kuul augustikuul Pihkva rindel.

1. juuli hommikul, aovalgel, algasime liikumist Sihle kõrtsi suunas, kus pidime jääma varuks 6. polgu pataljonile, kes pidi ületama Jegeli jõe Skragge silla kohal. Hallis hommikuhämaruses tibus uduvihma. Liikusime uljalt Riia poole. Suurem osa liikus jala, rooduülemad ratsa, aga jalamaakuulajate komando, kes tol ajal koosnes vaid 6 mehest ja kuhu kuulus ka nende ridade kirjutaja, istus terves koosseisus läti talumehe pinkvankril. Komando ülem lipnik K. Pomerants istus vahel vankril, lauldes saksa keeles „Krambambulit”.

Umbes kella 5—6 ajal jõudsime Sihle kõrtsi juurde, oodates edaspidiseid korraldusi tegevusse astumiseks. Ees käis juba äge lahing. Nähtavasti oli lahingus eesminev 6. polgu pataljon. Olime veendunud, et Landeswehr eestlaste rünnakule kaua vastu ei pea ja olime sellepärast täitsa rahulikud. Ootasime vaid peatset käsku edasilikumiseks, et 6. polgu meeste kannul Landeswehri rindest läbitormata ja otsekohe Riiga tungida — olime ju ainult 10—12 km eemal Läti pealinnast.

Mõne aja pärast, vast umbes kella 10—11 ajal, saime käsu edasilikuda ja omakord rünnata Skragge silda, kus 6. polgu mehed löödi tagasi suurte kaotustega — roodud kaotasid peaaegu kõik oma ohvitserid. See sõnum te-

Landeswehri juhtide viimane nõupidamine Riia all. Keskul, valge kaardi kohal Landeswehri tegelik juht major Fletcher, temast vasemal parun Manteuffel.

kitas meestes halva meeleolu, kes olid harjunud senini sakslasi ainult tagaajama. Hall hommik ja piserdav vihm, mis lakkas alles õhtu eel, tegi meeleolu veel halvemaks. Selle kõige tõttu liiguti vaikides ja süngelt lähemale lahingkärale. Veel üks asjaolu tekitas teatud hinge- lüüsi depressiooni ja sundis norutama muidu nii julgelt lahingusse formunud mehi — need olid vastutulevad haavatud. Neid tuli küll üksikuna, küll paariviisi, üksteist toetades, küll teistest kantuna. Haavasidemed olid läbiimbnud verest. Mehed, kes veel suutsid kõndida, tuikusid. Lahingus olles olen selliseid juhuseid küllaltki näinud, kuid seal ei pane seda justkui tähelegi. Olen kuulnud tõendavat, et eesliini sidumispunktides lahingu ajal vajatakse palju rohkem tugevaid närve kui lahingus. Pöördusin ühe üksiku haavatu poole küsimusega, et kuidas seal eespool see olukord on. Haavatu, kes purustatud küünarnuki tõttu kannatas suuri valusid, pigistas lakooniliselt läbi hammaste: „Puhas põrgu“.

Metsavahelt lagedale jõudes märkas meid peagi vaenlane ja külvas üle suurtükitelega. Küürutades liikusime edasi mööda maanteekraave, oodates millal meie oma suurtükivägi hakkab sakslasi intensiivsemalt tulistama, kuna senini see sündis väga hõredalt. Kuid asi ei parandunud ka päeva jooksul. Ei tea, kas meil puudusid suurtükid või mürsud.

Sakslaste marulisele tulele vaatamata liikusime sillale lähemale. Sammusin kraavis lähestikku 1. roodu velskeri stud. med. Joosep Teimann'iga (kirjaniku nimega J. Talomaa, Eesti Üliõpilaste Seltsi end. esimees, suri hiljem tiisikusse). Ta nägi väga kahvatu välja ja ma küsisin, kas tal on halb etteaimdus või tunneb ta end halvasti. Sain vastuseks, et tal on selline aimdus, et tänane päev annab talle rohkem tööd kui ükski teine lahingupäev enne seda. Õnneks ei olnud see siiski nii.

Jõudes sillale lähemale, külvati meid üle kuulipilduja- ja püssitulega. Ühtlasi selgus peagi, et Skragge silda, mida sakslased hoidsid ägeda tule all, on võimata ületada, ükskõik millistele ohvritele vaatamata. Nihkusime maanteelt kõrvale ja hargnesime positsioonile, kus meid sakslaste tule eest kaitses väike kõrgendik ja põlised puud. Algasime tulevahetust vastasega, mis eriliste tulemusteta kestis õhtuni.

Minu lähedal sai ahelikus surma kalevlane Kersapa ja haavata M. Sõster ning 16-aastane Joh. Grossmann.

Õhtupoolikul serveeris vaenlane meile uue üllatuse. Mürskude lõhkemise järgi tundsin ninas eriti kibedat valu, mis seda rohkem kipi-

tas, mida rohkem mürske meile sadas kaela. Gaasipommid! — Niisutasime seljataga asuvas tiigis ninarätikuid ja hoidsime näo ees, kuid see aitas vähe. Kõigil jooksid silmad vett, ninad kipitasid teravalt, mõnedel jooksis nina koguni verd ja mõned oksendasid. Olime sunnitud tagasitõmbuma... Gaasimaskide puududes ja niiske ja vaikse ilma tõttu laskus gaas (arvasime olevat kloori) otse maa ligi, mille tõttu muutus kardetavaks. Järgmisel päeval luurel sattusime uuesti gaasipommide saju alla, kuid see sündis kuivas männimetsas ja pealegi oli ilm tuuline. Gaasi mõju oli selle tõttu õige väike.

Lahingu ajal saadeti aseohvitser H. Tammer oma rühmaga üritama osalist vaenlase haaran- gut, kuid jõudes läbi viljapõllu vast paarsada sammu liikuda, märkasid neid sakslased ja avasid niisuguse marutule, et kalevlast ei pääsenud enam ei edasi ega tagasi. Nad olid aga sunnitud paratamatult taanduma. Märgadena, nälgastena jõudsin tagasi Sihle kõrtsi. Skragge silla vallutamine ja Jegeli ületamine nurjus täielikult ja ohvrid olid asjatud. Kalevlaste Malevas ei olnud kaotused küll liiga suured, kuid kui neid lahingu tagajärgeõega võrrelda, siis ikkagi küllaltki suured. Eduka tulemuse saavutamiseks oldi tol ajal valmis ohverdama palju rohkemgi. Üldine veendumus oli siiski, et mis täna ei õnnestunud, õnnestub tingimata homme. Edukas rünnak Võnnust Riiani oli annud meestele suure enesekindluse ja võidutahte, mida ei võinud vähendada ka sõjas nii sageli ettetulev osaline ebaedu.

2. juulil sooritasime luurekõlgu Jegeli jõe ületamise võimaluste selgitamiseks ülalpool Skragge silda. Sellest retkest võtsid osa peale 6 maakuulaja ka 1. roodu pealik lipnik A. Neigard ja 2. roodu ülem al-kapten J. Riisenberg. Öösel jõudsin tagasi lähtekohta. Selgus: paar kilomeetrit ülalpool Skragge silda oli Jegeli jõgi, madala vee tõttu, täiesti ületatav jala. Teadnuks seda 2 päeva varem, jäänuks neelamata 1. juuli mõru pill. Arvasime, nüüd on sakslaste lugu lõplikult lauldud — homme ületame jõe ja tasume Landeswehrile mitmekordselt kätte. Kuid see päev siiski ei saanud.

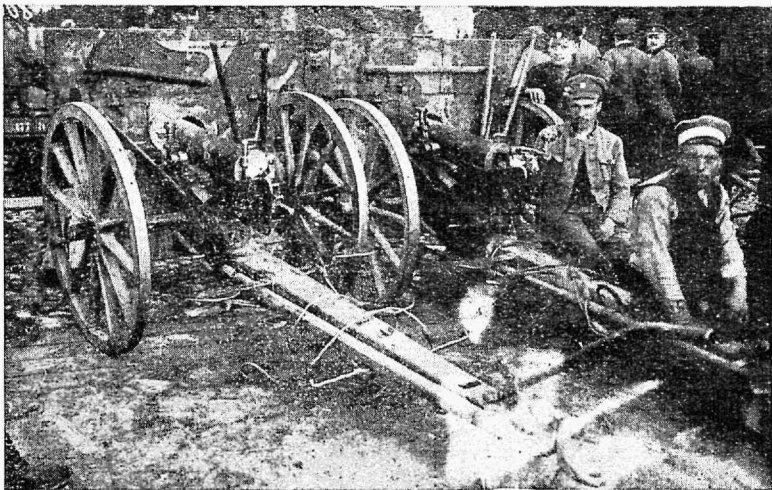
Luurelt öösel tagasi jõudes jäin väsinult raskesti magama. Mind äratasid sõnad: „Vahe- rahu hakkab maksma 7. juulil kell 12 päeval.“ Telefonist nimelt kordas väliaparaadil äsjasaa- bunud telefonogrammi sisu.

5. või 6. juulil marssisid võitjatena Riiga lätlased, nende hulgas üks Ballodi pataljon, kes alles 2. juulil loobus oma erapooletusest, kui polnud enam kahtlust kumbale poole kaldub võit. Senini seisid nad tegevusetult. Eestlasi

Riiga ei lastud kas või paraadilegi, mis peeti Riia vabastamise puhul. Olime teinud oma töö, võisime minna. Kommentaarid on ülearused.

Neljapäevase puhkuse, kuni 7. juulini, veetsime samas Sihle kõrtsis. Suplesime metsajärves ja sportisime. Olid ju siin koos selle aja parimad kergejõustiklased: Tammer, Klumberg, Hiio, kapten Abrams, Proos ja pealik Tõnson ise. Viimane ei olnud küll veel täiesti paranenud Järve lahingus saadud puusahaavast, kuid tegi siiski innukalt sporti kaasa, ehkki ketta heitel ei saanud teha pööret. Olid imeilusad suvipäevad, mõnepäevaseks puhkuseks nagu loodud.

6. juuli õhtul pidime olema juba Rodenpoisis, et alustada tagasisõitu. Mind ühes Kustas Kahuga ja G. Pujuga saadeti hankima küüthobuseid. Vajasime neid ainult mõneks tunniks, varustuse viimiseks 10 kilomeetrit eemalalvasse Rodenpoisi jaama. Läksime esimesse näiliselt jõukasse tallu, paar kilomeetrit meie peatuskohast. „Ei ole hobuseid kodu, üks meil on ja seegi läks hommikul Riiga. Aga naabritalus on kaks hobust kodus, võtke sealt. Pealegi on nad seal suured sakslaste poolehoidjad.” Nii seletas perenaine. Läksimegi järgmisse, suure maasikakasvandusega ja ilusate ehitustega suurtallu. Omanikul ei olevat ühtegi hobust kodus, seletati. Kui me aga edasiandsime kõneluse naabritalu omanikuga, läks mees hoopis marru. „Sellel enamlasel on hobune kodus, tean seda selgesti, sööge siin maasikaid ja võtke hobune

Meie vägede poolt Skangali lahingus Landeswehrilt võetud suurtükke.

sealt.” Aega meil oli ja sellepärast läksimegi naerdes maasikaid sööma — asi näis kujunevat lõbusaks. Tunni aja pärast läksime jälle esimesse tallu ja teatasime omakorda, mida kuulsime naabri käest. Perenaine kutsus toast kellegi mehe kaasa ja siis läksime uuesti teise tallu. Seal läks nüüd niisugune lätikeelne kisa lahti, et hoia kõrvad. Sealsele peremehele sekundeeris ka ta naine ja nii karjusid neli inimest läbisegi. Kahu vaid tähendas rahulikult: „No, kurat, on neil lätlastel ka söim sõnu — iga sõna lõpeb ropult.” Lõpetasime nende söimlemise nüüd juba resoluutselt, et sel ja sel kellaajal olgu kõrtsi juures mõlemast talust üks hobune vankriga ja punkt. Tõidki.

Lahkusime sellelt raskelt kuid kuulsusrikkalt Riia retkelt aovalgel 7. juulil.

Vääska läbimurde likvideerimine.

Täienduseks major J. Saidlo kirjutusele „Vabadussõja Tähistel” nr. 4 — 1933.

Kapten K. Keerdoja (Kerberg) VR I/3.

Kuna Vääska läbimurde kohta on avaldatud lahkuminevaid andmeid ja hinnanguid, on soovitatav, et selles küsimuses selgituseks veelgi sõna võetaks.

Toim.

8. jalaväe polk, olles andnud üle suve kestes Latgallias kaitstud liini Läti väeosadele, laaditi vagunitesse Alt-Švaneburgis novembri algul 1919. a. ja jõudis Narva momendil, kui taganemine Petrogradi alt oli täies hoos. Paaripäeva-

se puhkuse järele Narva kasarmuis astus polgu I pataljon õhtul Narvast välja Petrogradi suunas ja jõudis keskööks Dubrovskasse, möödudes Loodearmee lõpmatuist vooridest ja Kobõljäki külas selle suurepärasest patareist. Hommikul kell 3 olid ka punased otsaga Dubrovka all ja algas pinev heitlus Narvaeelsete positsioonide pärast, kusjuures I pataljon kolme nädala kestes lõi tagasi kõik vaenlase laviinid raudteest üle Dubrovka kuni Sala külani, andmata ära

kord sissevõetud kaitsejoonest tolligi maad. Ainult esimesel päeval suurtükitulest harjumata 4. ja vist ka 2. rood kord taganesid kaevikuist kuni küla keskele ja vastane vallutas Dubrovka küla Jamburgi poolse otsa, kuid löödi seal välja al.-polk. Tenno juhtimisel oleva Loo-dearmee Kobõljäkis asuva 3-toiliise patarei marutulega, mille järele ka need roodud asusid jälle oma kohtadele. Küllast paremal, kuni raudteeni, asuv 1. rood jäi ka siis oma kohale ja abiks saadetud 9. jal. polgu rood jõudis pärale siis kui kõik oli juba korras.

Esimene nädal tuli roodudel võidelda lahtistes kraavides suure külmaga, saades vaid kord päevas, kesköö ajal, toitu. Mehed olid sinised külmast, kuid keegi ei nurisenud. Hiljem ehitati varjendid ja elu muutus mugavamaks, rinne aga seisis kõikumata, kusjuures vahete-vahel hävitati punaste pesasid positsiooni eelses metsas ega antud talle võimalust päise päeva ajal liikumiseks.

Peale umbes 3-nädalalist viibimist liinil vahetati pataljon ära, et minna Narva — sauna. Olime end pesenud ja veidi puhunud ning siimitsesime mõnuga kahurtule välgatusi liinil, milliste tuli meid jättis seekord rahulikeks. Mäletan, 16. detsembri õhtul mängisime meie, I pataljoni 5 rooduülemat (4 roodu ja 1 rk-rood), kasarmus parajasti kaarte, kui saabus diviisiülemä käsk — „mehed rongiga, voorid hobustel, jalamaid Soldinosse, punaste läbimurde likvideerimiseks”. Lähemaid andmeid ei antud, sellest meile aga jätkus. 1. roodu ülem n.-leitn. Mitt ja 4. roodu ülem leitn. Õunapuu parajasti olid võiduseisus, mille peale Mitt, meie polgu kõige vahvam rooduülem, kel seljataga lugematud kangelasretked Tartu—Võru—Marienburgi teedel ja Dubrovkas, pahaennustavalt lausuis, et see lahing saab vist temal ja Õunapuul olema viimane — enne lahingut raha võita ei tähendavat head. Pataljoniülem kapt. Tomingas oli parajasti linnas ja pataljoni juhtimine oli sel momendil minu käes. Andsin mõlemile oma sõna, et nad selles lahingus jäävad puutumata. Kuid kahjuks ennustused siiski hiljem täitusid.

Umbes kell 24.00 jõudsid voorid kui ka meeskonnad Soldino jaama. Jaamas seisis rong laskemoonaga, jaama ümbruses oli pime ja võrdlemisi rahulik. Jätsin 1. roodu (n.-leitn. Mitt) jaama kaitseks maha ja asusin ülejäänud kolme roodu ja klp.-rooduga tee Samokrassi suunas. Sihiks oli välja jõuda vastaseni ja panna ta edasilükkumise seisma. Olude sunnil hakkasin looma korda ka teel vastuvalguvate põgenike hulgas, kusjuures kohtasin ka meie 6. polgu põgenevaid mehi. (6. polgu mehi ei võinud sel ajal veel seal olla. Toim.) Põgenevaid venelasi oli kogu tee täis ja nende jutt ja üldpilt oli tun-

tud juba Dubrovkasse minekust saadik (taganemine Petrogradi alt.) Featasin kõik nende automaatrelvad ja sundisin mehi tulema kaasa. Kapt. Leiburg'ist, kelle käsutusse major Saidlo arvab meid olevat saadetud, polnud meil tolkorral küll kõige vähematki aimu ega mõjutanud ta meie tegevust vähemalgi määral.

Umbes kella 3-ks öösi jõudis kolonn Kõrgesoo põhjapoolsele äärele, kus tulede ääres oli liinil 1. jal. polgu 12. rood ja osalt venelasi. Tee lookles kitsana läbi soise metsa ja oli täidetud hagudega, ümberringi oli tüma soo. Et sarnases olukorras oli võrdlemisi raske panna vastu vaenlaste ootamata rünnakule, seepärast otsustasime sooäärsele kõrgemale seljandikule rajada tugipunkti automaatrelvade jaoks. Asetasin nõlvakule kahele poole teed ritta kõik olemasolevad raskekuulipildujad järgmiselt: teekohal 8. polgu 1. kuulipildujate rood, sellest vasakul 1. polgu 12. roodu relvad ja paremal 6. polgu ja venelaste automaatrelvad; seljandiku varjus — voor. Roodudest määrasin esijärku — 8. polgu 2. (lt. Aks) ja 3. (n.-lt. Kuuskmann) roodud, teise järku — 1. polgu 12. rood ja 6. polgu kokkukogutud osa + venelased, nõnda palju kui neid oli; varru, automaatrelvade liini juure — 3. polgu 4. roodu (leitn. Õunapuu). Kuna läbimurde likvideerimine oli tehtud pataljonile ülesandeks Narvast saadud käsus, siis pidasin loomulikuks, et eesleitud üksikud roodud allüksid operatiivselt 8. polgu I pataljoni ülemale, millise olukorraga kõik ka nõustusid.

Sarnaselt organiseerides seda nüüdse nimetusega „kallaletungi lähtealust”, andsin käsu kallaletungi algamiseks 17.12.19 hommikupoolisel ööl umbes kell 5. Vahepeal olid mehed end tulede juures soojendanud ja puhunud, automaatrelvade rivi oli korras ja ülesseatud; roodudele olid kindlad kohad antud kätte. Liikumise suunaks oli üle Kõrgesoo kulgev talitee ja kava kohaselt cleks roodud pidanud Vääska küla vallutama koidikul.

Marienhauseri all Latgalias saadud kogemustel võis oletada, et punased öö läbi lamavad ahelikus põiki sood. Sellepärast andsin käsu 2. ja 3. roodule alata edasilükkumist ahelikus. Vaevalt olid aga roodude ahelikud kadunud silmst ööpimedusse ja veel enne kui teisejärgu roodud (12/1. polk ja -/6. polk) alustasid liikumist, kostis soolt venelaste „hurraa”. Teisejärgu roodud valgusid kiiresti automaatrelvade kaitsva rinde taha tagasi.

Seisin rahulikult tee ääres seljandikul kuulipildujatega ühel kõrgusel ja nii pea kui viimane meie sõdur oli jõudnud rindest läbi ja pimedusest hakkasid paistma venelaste esimesed kogud, andsin käskluse „tuld”. Ja siis läks lahti

muusika ja pimestav tulevärk: üle 1/2 km pikune tulelint (kuulipildujateli!) säras mõlemal pool teed ja kuulid niisid maha kõik eeloleva elusa. (Võib olla, et vasakul tiival, 12. roodu kohal, tulistati ka püssidest). Esimesed surnud olid hommikul umbes 10 sammu kaugusel kuulipildujaist soos; vedeles püsse, kuulipildujaid, padruneid, seljakotte, surnuid ja haavatuid. Tulejõud oli masendav, roodud seisid kui tugeva müüri taga.

Õine kallaletung siiski oli lihtunud ja tuli jääda ootama hommikut. Koidikul tuli üle soo rahulikult meie poole üks sinelis punaväelane. Selgus, et diviisi israelisoost komissar otsis oma nelja polku, kes pidavat olema eespool. Seljakotis kõige peal oli tal kommunistlik manifest, selle all tavaline punaväelase tolelaegne varustus: pesu, loomanaerid ja tangu; varustus muides oli laitmatu. Katsus küll veidi üllatusest toibudes meie kallal teha selgitustööd, kuid saatsin ta kiiremas korras seljataha staapl. Nähtavasti olid öisest rünnakust ülejäänud polkude riismed valgunud kahele poole laiali ja tagalasse polnud jõudnudki teateid sündmustest.

Koidikul jõudis pärale pataljoniülem kapt. Tomingas ja ka polgu ülem kapt. Sternbeck käis kallaletungi lähtealusel. Roodud paiknesid nüüd kallaletungiks järgmiselt: esijärgus keskel 2. ja 3. roodu ahelikud, nendest vasakul 1. polgu 12. roodu ahelik, paremal 6. polgu osade ahelik; teises järgus liikus 4. roodu ahelik.

Pataljoniülem kapt. Tomingas'e juhatusel algas liikumine üle lageda soo, kusjuures takistuseks oli, vaatamata külmale, veel tüma soo ja 6. polgu meeste ebakindlus — need kippusid tagasi ja ähvardasid nurja ajada kogu algatuse. Nii tuligi siis, et minul tuli võtta juhtimine parema tiiva üle oma kätte. 1. polgu 12. rood täitis kõigiti temale pandud ülesande vasakul tiival.

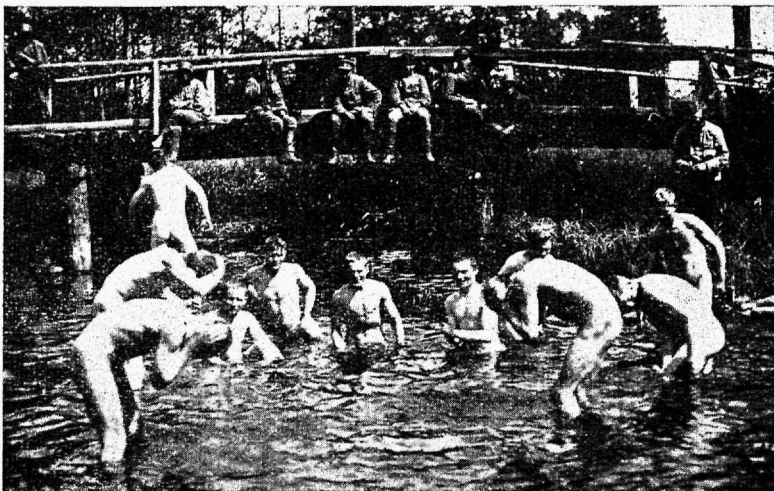
Keskpäevaks jõudis esimene ahelik soo lõunaservale ja metsas, maailmasõjaaegseis kaevikus, asuv vaenlane avas tule. Meie ahelik heitis maha ja avas ka tule. Oli näha, et sooserval kasvavad madalad männid takistasid vastasel vaatlust ja tabavast tulest kummaltki poolt ei võinud olla juttugi.

Pikapeale tõusis kogu ahelik püsti — kauaks ikka lamada. Rooduülemad kutsuti kokku ja kiideti heaks minu poolt esitatud rünnak-

kuplaan järgmiselt: kuna rünnaku puhul on oodata kõva tuld talitee suunas (vaatlus vaenlasel on takistatud), siis algas rünnak mõlemalt tiivalt ja alles siis kui tiivad on murdnud metsa sisse ja ründavad sügavamal metsas asuvaid barakke, alustavad rünnakut 2. ja 3. rood, kes seni kiirtulega pidid toetama rünnakut. Arvata oli, et sel teel kaotused saavad olema minimaalsed. Nõupidamisel oli ka 12. roodu ülem. Kohe selle järele läksid rooduülemad oma üksuste juurde, täiendati padrunite tagavara, ja parem tiib algas minu juhtimisel rünnakut hurraaga ja üsna suure kisaga. Enne metsa jõudmist vaatasin hetkeks tagasi — mõlemad tiivad vajusid metsa, kuid ka keskkoha roodud ei läbenud enam oodata vaid ruttasid järele. (Major Saidlo väide 2. ja 3. roodude mahaäämisest pole seega õige). Rünnakust võttis osa ka 8. polgu 4. rood, kes selleks ajaks oli juba ühinenud ründajatega.

Edasi tegutsesid roodud juba omaette ja kuuldavasti olla kõige raskemalt tulnud töötada just talitee ääres ründavatel 2. ja 3. roodul, kus vastase kuulipilduja töötas seni kui sihturil püssipäruga löödi kolp sisse; ümberpööratud raskekuulipilduja algas kohe tulistamist põgeneva vaenlase pihta.

Minu paremal tiival metsas vastast ees ei leidnud ja liikusin takistamatult metsaserva, vastu küla, kuid siin oli lugu väga halb selle tõttu, et metsaservale oli sihitud tabav šrapnelituli ja madal soomets ei pakkunud mingit varju. Umbes poole tunni kestes olid roodude read tunduvalt hõrenenud, mehed metsaall osaliselt segi ja järelejäanute väljaviimine külla võimatu. Roodud tõmbusid tagasi metsa keskel asuvate barakkide juurde, kus korraldati ridu (rivist väljalöödud oli palju, nende hulgas ka

6. polgu sõdureid Rodenpoisis (Ropazis) suplemas Landeswehri sõja lõppedes.

rida ohvitseri) ja keskööl esimest korda selle päeva kestes mehed said ka süüa.

Tegelikult oli pataljon oma ülesande täitnud — väljasaadetud luure teatas juba õhtul, et küla on jäetud vastase poolt maha. Tahtsin väsinud roodudele võimaldada vähemalt rahuliku õhtusööki ega viinud neid külla, vaid jätsin esialgu puhkama kesk metsa, saates teate ülesande täitmisest Samokrassi. Sain selle eest polgu ülemalt tubli peapesu, et mis pagana pärast ma pole kohe asunud külla ja nüüd olla Vääska läbimurde likvideerimise au 1. polk teenimatult pärinud omale. Nähtavasti oli kapten Leiburg minu teate küla puhastamisest oma arvele kirjutanud.

Tõe jaluleseadmise nimel peab kinnitama, et tegelikult kogu selle operatsiooni läbiviimise raskuspunkt lasus 8. polgu I pataljoni ja selle juhtide õlgadel, keda korralikult toetas ka 1. polgu 12. rood. Selle küsimuse üle hiljem diviisiülema kindral A. Tõnissoniga kõneledes selgus, et ta asub ka samal seisukohal ja et 8. polk selles äärmiselt tähtsas operatsioonis on tegutsenud eeskujulikult just kui manöövriv, kuna ta kogu tegevust olevat jälginud ligidalasuvast triangulatsiooni tornist.

Kogu operatsioon Vääska taasvallutamiseks sellega veel ei lõppenud. Oli tarvis küla kindlalt võtta oma alla ja puhastada Narvajõe läänekallas kuni Kossari ojani. 6. polgu osad tõmbusid tagasi Samokrassi ennast korraldama ja 1. polgu 12. rood lahkus oma väeosa juurde. Saatsin juba õhtul teate Soldinosse, et 1. rood tuleks Vääskasse ja keskööl oli n.-leitn. Mitt rooduga kohal. Kui pärast sööki tekkis küsimus, missugune rood peaks minema puhastama kallast, siis jäi selleks üle vaid 1. rood. Tegin

küll 1. roodu veltveeblile korralduse ülesanne täita poolerooduga, kuid see ei saanud kuidagi mehi kokku. N.-leitn. Mitt, kes seni kahvatuna oli istunud tule ääres männi najal, hüppas üles ja teatas, et ta läheb juba parem ise kogu rooduga. Ja läkski oma viimsele kangelasretkele.

Kohe pärast sööki asusid 4., 3. ja 2. rood Vääska külla ja jõekalda äärsetesse kaevikuisse, kuna 1. rood liikus jõekallast mööda Mustjõe poole. Teel asuvas metsavahi majas oli ta vangistanud kogu selle garnisoni, tugevasti üle roodu suuruse (enamlaste toleaeegses koosseisus pataljon; kahjuks pataljoni ülem ja komissar olid pääsenud põgenema). Varahommikul, kui vaevalt koitis, marssis sealt Vääska poole koomiline kolonn: ees üks 1. roodu allohvitser, taga pikas reas neljakaupa punaväelased, püssid õlal (ilma lukkudeta) ja kõige taga neli roodu sõdurit. Nii neid vange toodi punaste eneste silmi all teisel pool jõge ja see toiming oli nii sarnane n.-leitn. Mitt'i varematele vägitegudele.

Metsavahi majast jätkas n.-leitn. Mitt edasitungi lõunapoole. Vääskasse oli näha, kuidas Ust-Zerdjankast valgus punaseid meiepoolseesse metsa. Saatsime küll teate, et oldaks ettevaatlik, kuid juba oli metsas leidnud aset kokkupõrge ja rood tuli metsavahi majani tagasi. Vääskasse aga toodi surmavalt haavatud rooduülem latide peal ja mõne päeva pärast ei olnud teda enam.

Peatselt, veel enne pühi, vahetas 8. polgu I pataljoni Vääskasse ära 6. polgu pataljon ja tulime Narva tagasi, et uuesti minna Dubrovkasse. Ei mäleta enam hästi, millal selle vahe kestes sai surma 4. roodu ülem leitn. Öunapuu, kuid ka teda ei olnud enam Narva tagasituli jate hulgas, samuti olid evakueeritud leitn. Aks (2. rood) ja leitn. Kuuskmann (3. rood).

9. jal.-polgu pealetung Engelhardshofile.

Major F. MÄND.

Meie vastu tegutsev Rauddiviis, väljudes Hinzenbergi (Incukalni) jaamast, tungis peale kahes kolonnis. Üks neist, kapten Blankenburgi juhatusel, oli suunatud Lemsalu, teine, major Kleisti juhatusel, Roopa peale. Üldjuht oli Rauddiviisi ülem major Bišof. See oli Saksa riigi väeosa, koosnedes seiklustahtelistest isikuist, kes ühes Landesweeriga tulid Baltimaale uut ning mugavat kodu otsima.

Salaluure kaudu oli Rauddiviis saanud teateid meie eelosade asumisest Lemsalust 20 km lõunapool asuvas Widriži mõisas.

Ka oli neil teada, et lätlased meie kaasabil teostavad seal sõdurite mobiliseerimist. Kapten Blaukenburg kiirustas pealetungiga, et nurja ajada mobilisatsiooni läbiviimine ja lüüa meie väge enne kui jõuame endid seada lahinguvalmis. Meie eelosa ja lätlasi Widrižist taganema sundides liikus Blankenburgi kolonn Lemsalu peale. 6—7 km kaugusel Lemsalust Paldaši talu juures, meie 9. polgu II pataljon sundis 20. juunil, ootamatu vastupealetungiga Blankenburgi salga sõna tõsises mõttes põgenema. Viimane kaotas 38 meest surnutena. Kapten

Blankenburg ise sai selles lahingus surmavalt haavata. Tema asemele määrati grupi ülemaks Pengsen.

Et võimalus võtta segipaisatud Rauddiviisi osi jälle koondada ja lahingukorda seada, selleks 9 polk jätkas nende jälitamist 22. juunil polguüleva kapten Šmidt juhatusel. Edasitungides oli ka kavatsus haarava löögiga toetada meie väeosi, kes tegutsesid Võnnu ja Roopa all. Hoogsalt pealetungides vallutas 9. polk samal päeval Widriži ja Kolzeni mõisad. Saadi saagiks mitu kuulipildujat ja üks aeroplaan. Viimane tulistati alla Veveri talu lähedal. Aeroplaanist leiti kaks korras kuulipildujat. Lenduritel läks korda põgeneda. Ööseks jäi 9. polk puhkama Kolzeni mõisa. Polguülemal kapten J. Šmidt'il oli küll kavatsus juba samal päeval vallutas Engelhardshofi (Englarten), eesmärgiga välja jõuda Koiva jõe ääre ja Roopa all tegutseval Rauddiviisi osal taganemistee äralõigata. Ta ei saanud seda kavatsust teetseda päeva jooksul tehtud pika rännaku, väsitava lahingutegevuse ja öö kätte jõudmise tõttu.

Samal päeval meie 3. diviis teised väeosad löid tagasi Rauddiviisi, Kleisti kolonni, pealetungi Roopa all ja likvideerisid Landeswehri läbimurde Skangali—Starte joonel. Nii oli 9. polk Kolzeni mõisa vallutamisega jõudnud hulk maad meie teistest väeosadest ettepoole, ähvardades ära lõigata vaenlase taganemisteed Engelhardshofi ja Hinzenbergi juures.

23. juunil, s. o. Jaanipäeva laupäeval, 9. polgu ülem jätkas Kolzenist liikumist Engelhardshofi peale, viie rooduga, kuna tema kaks roodu, olid eelmisel päeval Roopa suunas saatnud abiks 6. polgule. Viimased aga ei jõudnud enam õigeaks ajaks teiste roodudega ühineda. Nüüd oli 9. polk juba diviisi juhatuselt käsu saanud ka Hinzenbergi äärel võtta.

Engelhardshofi juure oli Rauddiviis ja Landeswehr koondanud oma viimased reservid, et seda seisukohta käes hoides takistada Võnnu ja Roopa all tegutsevatel vägedel taganemisteede läbilõikamist. Pealegi soodustasid vastupanu seal asuvad Maa-ilmastõjakaegsed kaevikud. Kõiki asjaolusid läbikaaludes 9. polgu ülem otsustas: saata 3. roodu paremalt haarates vaenlasele seljataha, kuna 2., 4., 7. ja 8. roodud, keda polgu ülem isiklikult juhatas, hakkasid pealetungima mõisale eesrinnast ja külgedelt. Olgugi, et meie pealetungivad ahelikud olid vaenlase eelpostidele selgesti näha, ei lasknud nad ühtki pauku. Säärase vai-

kuse kohta naljatades tähendas polguülem: „See on vaikus enne tormi“. Jõudes umbes poole kilomeetri kaugusele Engelhardshofi kaevikute ette, avas vaenlane meie ahelikude pihta ägeda tule kuulipildujatest ja püssidest. Pahemal tiival tegutsev 4. rood võeti ka mõjuva suurtükitle alla. Algas vastastikune väga hoogne tulistamine. Vaenlase marulisele tulele ei suutnud kõik roodud vastu panna. Umbes 15-minutilise vastastikuse tulistamise järele taganes 8. rood ja osa 7. roodust seljataga olevasse metsa. Polgu ülem kapten J. Šmidt, kes ise viibis 7. roodu paremal tiival, märgates taganemist läks meeste juure ja juhtis nad tuleliinile tagasi. Vahepeal oli 3. rood n.-leitn. Tomsoni juhatusel vaenlase seljataha jõudes, alustanud energilist tegevust, mida tõendas kuuldaolev laskmine. Eesrinnast oli aga edasitungimine kaevikute peale täiesti võimatuks muutunud. Sellepärast käis polguülem roodud isiklikult läbi ja andis käsu, mitte edasi tungida, vaid ainult seisukohad kinni pidada, et suuri kaotusi ära hoida. Varsti polgu ülem sai kõmulise teate, et 3. rood on vaenlase poolt täiesti hävitatud. Nimetatud rood, liikudes vaenlase seljataha, tungis patareile kallale, hävitas patarei hobused ja paiskas meeskonna laiali. Vaenlase jalaväe kaitsejoone peale edasitungides sattus aga rood vaenlase risttule alla. Roodu ülem sai raskelt haavata. Sõdurid kandsid haavatud rooduüleva lahinguplatsilt välja ja taandusid lähedasse metsa. 3. rood kaotas 13 meest surnutena ja 27 haavatutena. Engelhardshofi mõisat 9. polk samal päeval siiski ei suutnud vallutada. Ööseks jäi polk peatumata mõisa lähedale metsa.

Ehk küll mõisa vallutamine ei õnnestunud, polnud hoop, mis vaenlasele antud, mitte väikse mõjuga. Veel samal ööl taganes vaenlane mõisast välja ja läks Koiva jõe taha, sildugi oma järel ärapõletades. Kiirelt taganedes oli vaenlane maha jätnud palju varustust. Saadi mitu pommipildujat, 3 suurtükki ja suurtükkide osi.

Samal päeval jõudsid meie teised väeosad Incieme-Ramotski joonele.

See julge retk Engelhardshofi peale, koos meie võitudega Võnnu ja Roopa all mõjus nii rängasti Landeswehri ja Rauddiviisi osade peale, et nad ilma suurema vastupanuta taganesid Koiva jõesuu — Valgeja Jegeli järvede ja Jegeli jõgede joonele, kuhu jõudsid nende riismed juba 26. juunil.

„Rootsi tundmatu sõdur.“

(Järg. Algus „Vab. Tähistel“ Nr. 5, s. a.)

Kuidas mälestustesarja „Rootsi tundmatu sõduri“ autor Conrad Carlsson sattus Eesti Vabadsõtta ja mis teda seal ees ootas, sellest jutustab ta oma mälestustesarja teises osas:

„1918. a. sügisel oli sõdurile (muidugi rootsi H. V.) pessimismi sügiseks. Revolutsioon Saksas purustas Preisi sõjaväeriigi. Revolutsiooni lained ulatasid ka siia Põhjalani. Rahvahulgad nõudsid uuendusi. Äärmised pahempoolsed kõnelesid revolutsioonist. Kuid suure Brantingi tugev käsi hoidis revolutsiooni ihkajaid vaos ja juhtis Rootsi riigilaeva rahvariigi kindlasse sadamasse. Põhja- maade suurmehed Nansen ja Branting sooritasid 1918. ja 1919. aastal kumbki omal alal suurtöö, mida maailm niipea ei unusta.

REVOLUTSIOONI ÖHKKOND ROOTSIS.

Ka meie rügemendi elu Östersundis oli muutunud. Keegi ei teadnud, kas järgneb nüüd täielik sõjariistade mahapanek või korraldatakse see teisiti. Distsipliin langes, ohvitserid ja allohvitserid olid nõutud ja ükskõiksed. Kõik oli nii ebamäärane. Allohvitserid moodustasid vormilisest keelust hoolimata kohalikke ühinguid ja isegi üleriiklisi liite. Tsiiviilkodanikud arutasid mida siis teha, kui puhkeb lahti revolutsioon. Mina kui Soome vabadusristi kandja olin alalise pilke aluseks. Isegi allohvitseride hulgas oli punaseid.

Ajalhed hakkasid kirjutama punaste venelaste vallutusretkest vastloodud Balti vabariikidesse. Kõneldi ka, et soomlastest vabatahtlik abivägi saadetakse Läänemeremaadele võitlema bolševikkude vastu ja et ka rootslasi on sinna teel. Mind haaras igatsus sinna. Mitte sellepärast, et oleks vihanud punaseid. Ei, olin oma sõjaseltsiliste kirjade järele jõudnud otsusele, et rootsi kodanluse poolehoid oli meie poolt ainult niikaua kui olime rindel. Nüüd, kus olime jälle tagasi ja tahtsime lõõd ning leiba, suleti meile ukсед. Rootsi punastel tarvitses ainult ähvardada survega, siis rootslane-tööandja alistus ja ajas meid „valgekaartlasi“ tänavale.

de vastu ja et ka rootslasi on sinna teel. Mind haaras igatsus sinna. Mitte sellepärast, et oleks vihanud punaseid. Ei, olin oma sõjaseltsiliste kirjade järele jõudnud otsusele, et rootsi kodanluse poolehoid oli meie poolt ainult niikaua kui olime rindel. Nüüd, kus olime jälle tagasi ja tahtsime lõõd ning leiba, suleti meile ukсед. Rootsi punastel tarvitses ainult ähvardada survega, siis rootslane-tööandja alistus ja ajas meid „valgekaartlasi“ tänavale.

Hoolimata rootsi punaste tagakiusamisest ihkasin, et nad kord ometi otseselt esineksid.

Sisemine rahutus kihutas mind jälle sõtta. Seal kaugel oli mõnigi minu seltsilistest. Rahutus kasvav. Kui siiski läheksin jälle nende hulka...

Ühel päeval harjutasime laskeasendeid karabiiniga. Andsin sõdureile seletusi eriasendite kohta seistes, põlvelt ja lamades ning üldise juhisenä soovitasin maastikul ahelikus olles alati otsida endale varjatud koht laskmiseks, kuigi laskurite vahemaad ei ole ühtlased ja ahelik poleks enam korrapärane.

Vaevalt olin lõpetanud oma korraldused, kui keegi karjus seljataga:

„Mis kuradit veltveebel siin teeb, pidage kinni sisemäärustest — ega ometi pole Soomes.“

Uuel jaopealikul, vastvalminud lipnikul, oli ju käsutusõigus ja mul ei jäänud üle muud kui vastata:

„Kuulan, härra lipnik.“

PÕGENEMINE.

Lugesin ajalehtedest, et rootslase major Ekströmi vabatahtlikud olid Rakvere all kihutanud venelased põgenema. Sisemine rahutus ei tahtnud enam vaibuda. Minul polnud siin enam ühtegi tõelist seltsimeest. Elu oli sünge ja ühetooniline. Olin kõrini tüdinenud teenistusest, pealegi kus pidin kuulama alati torkeid. Ma pidin minema. Terve nädal valmistusin selleks. Põgenemine ei tohtinud ebaõnnestuda. Östersundist oli pikk tee Haaparanta. Teekond sinna kestab vähemalt pool-

Meie vägede vastu Landeswehri sõjas Skangali lahingus võidelnud landeswehrlasi.

teist päeva. Uue sõduri riietuse vahetasin era-riietuse vastu ja võtsin ka palga ette. Ühel laupäeva õhtul algasin teekonda, sest mind ei hakatud siis otsima enne kui esmaspäeva hommikul ja siis — olin ma juba Soome Tornios. Bodenise ühines minuga veel hiiglajuline Carlsson Blekingest, kellega olime juba koos sõdinud Soomes. Ta sai Soomes kuulsaks seega, et surmakartmatult kandis kuuliraha all lahinguväljadel haavatud seltsimehi varjulistesse kohtadesse. Tema oli õige mees ja ka õige rootsi sõduri eeskuju. Ta kõneles vähe, kuid tegutses seda rohkem.

Kõik läks mu kavatsuste kohaselt. Ainult Carlsson ei saanud õigeks ajaks Bodenisse. Ta oli sel õhtul vahiteenistuses ja pääses põgenema mõni päev hiljem. Temaga kohtasin alles Eestis. Esmaspäeva hommikul olin Haaparannas ja tund hiljem Tornios ning algasin seal oma teekonda Eestisse. Täpselt üheteistkümnelt kuu eest rändasin sama teed Soome vabadussõja lahinguväljadele.

Nüüd olin jälle teel rindele. Võib-olla seal suurtükkide mürinast leian ehk lõpuks rahu.

Oli külm talvehommik, kui väljusin Helsingis vagunist. Eesti konsulaadist sain passi ja pileti Eestisse sõiduks ning järgmisel päeval algasin jääsõnkuja „Väinamõisel“ teekonda Tallinna poole. Vägev „Väinamõine“ võitis vahvalt kõik jäätakistused ja peagi nägime vana hansalinna Tallinna torni. Astusin Eesti pinnale. Venelastest vöörimehega sõitsin „Hotel du Nordi“. Küsisin, palju sõit maksab ja sain vastuse kolmes keeles: „Viis marka“, „Pjatj rublei“ ja „Fünf mark“. Ta sai Rootsi kahekroonilise. Mees hammustas raha ja koputas sellega vastu saani äärt. Tõstis siis piitsa austusavalduseks ning pomises kiidusõnu ja kihutas minema.

KOHTAMINE „DU NORDIS“.

Hotelli esikus tuli mulle vastu rootslane, endine Skoone husaarirügemendi lipnik. Ta oli vastuvõtmas saabuvaid rootslasi. Keegi hämarapäraane „major“ Mothander oli saanud Eesti valitsuselt ülesande moodustada rootslastest vabatahtlikkude jõuku. Mina pidin olema viies ohver. Varemalt oli, arvesse võtmata majorit ja lipnikku, kes oli nüüd kapten, saanud kaks. Üks neist, endine ärimees, oli nüüd indentant ja teine, endine kontoriametnik oli laekur ja büroojuhataja. Kõik, välja arvatud kirjutaja, olid olnud ka Soomes, kuid neist oli ainult endine lipnik ja nüüdne kapten teeninud ka rindel. Esimese õhtu saatsin mööda nende seltsis. Sain kuulda ka nende kavatsustest. Selgus, et juhid olid täiesti kõlbmatud, kuid nad ise olid kindlad, et kõik õnnestub hästi.

Siin kuulsin ka, et Rootsis sündinud Soome major Ekström soomlastest ja rootslastest moodustatud vabatahtlikkudega on juba rindel võitlomas ja aidanud liüia tagasi venelasi, kui need olid vaevalt mõni penikoorma kaugusel Tallinnast.

Major Ekströmi väeosa oli jagatud neljaks kompaniiks ja kaheks väljapatareiks, kummaski kaks kahurit. Teises patareis teenisid ainult rootslased. Patareiülemaks oli endine kindluse suurtükiväe seersant Franzon, kes omas nüüd kapteni aukraadi. Kolmkümmend rootslasest vanemallohvitseri moodustas patarei meeskonna. Teise patarei ülemaks oli endine Rootsi vanemallohvitser ja nüüdne Soome major Hiukka. Selle patarei meeskond oli moodustatud ainult soomlastest. Mõlemad patareid olid sõna tõelises mõttes valikpatareid ja nad oleks võinud vabalt võistelda iga armee parimate patareidega. Eriti oli major Hiukka andekas suurtükiväelane. Ta oli võrdne parimate kõrgema haridusega suurtükiväe ohvitseridega. Major Ekströmi teisi väeosasid juhtisid soomlased ja Saksamaal õppinud jäägri-ohvitserid. Neljanda kompanii ülemaks oli rootslane Dahlgren, kes langes hiljem lahingus. Üldse oli Ekströmi salgast üle saja rootslase.

Ekströmi väeosa oli nii siis rindel. Koos Eesti rügementidega tungis ta edasi ida poole, Narva suunas. Nende ülesandeks oli venelasi paisata Narva jõe taha. Teine rühm, kuhu kuulus ka teine soome vabatahtlikkude jõuk major Kalmi juhatusel, liikus lõunasse, Tartu ja Valga suunas. Kõiki vägede ülemjuhatajaks oli kindral Laidoner. Teda peeti Eesti Mannerheimiks ja selle aunime oli ta ka teeninud aaga.

Major Mothanderi kavatsus luua rootslastest iseseisvat väeosa oli mulle arusaamatu, kuna võitlustest võtsid juba osa rootslastest väeosad. Minule tundus, nagu oleks siin küsimuses rohkem üksikute isikute huvide rahuldamine kui Eesti vabastamine. Igal juhul üksiki neist härradest polnud võimeline teostama organisatsioonilt nii nõudlikku ülesannet. Ettepaneku liituda nendega liikkasini kohe tagasi. Seda põhjendasin sellega, et olen juba määratud Eesti viiendasse rügementi, mis oli ka tösi, sest olin end sinna juba Helsingis sisse kirjutanud. Juba esimesel õhtul sain sündivast „rootslastest vabatahtlikkude väest“ mulje, mis mind siina ei meelitanud, kuigi nad söötsid ning jootsid mind ning pakkusid isegi ulualust.

5. RÜGEMENTI.

Järgmisel päeval läksin staapi ja sain käsu ilmuda Rakveresse viienda rügemendi staapi. Keel tegi küll raskusi, kuid siiski sain hakkama saksa keelega. Õhtul algasin teekonda Rakverre. Rong oli täis sõdureid ja koju tagasipöörduvaid pagulasi. Need moodustasid eestlastest, venelastest, halti sakslastest ja juutidest koosneva kirju segu. Enamuses olid vanad mehed ja naised ning lapsed. Sõdurid näisid väsinuna. Siin polnud märgata seda pingulolevat indu, kui soomlastest talupoegade väes. Kuid Eesti sõdurid olid ju ka juba neli aastat lamanud Vene kaitsekraavides. Vaevalt pääsedes Brest-Litovski rahu järele koju, olid

nad sunnitud minema võitlema oma endiste relvavendade vastu. Ka üsna rohkesti Saksa okupatsioonivägedesse kuuluvaid sakslasi oli jäänud maale ja võitlesid nüüd Eesti poolal. Mõned olid jälle abiellunud või nende kodukoht oli veel liitrikkide vägede valduses. Eesti valitsus oli lubanud kõigile sõdureile maad. Mõisad pidid tulema jagamisele. See lubadus kihutas nii mõnegi kangelas- tegudele.

Rong venis edasi pikkamööda. Oli isegi tunde kestvaid peatusi. Vene kord andis veel end tunda. Varahommikul olime siiski päral. Pea kõigis jaamades võis saada süüa — teed, kohvi ja võileiba. Selles viljarikkas maas näis olevat rohkesti toiduaineid. Leidsin rügemendi staabi ühes võõrastemajast. Kui olin teatanud oma tulekust, määrati mind 1. kompaniisse. Samal õhtul algas uus riinak Narva suunas.

Soomes oli rohkesti sõdureid, kuid vähe juhte. Kogenud nooremate ja vanemate juhtide puudumisel nii mõnigi Soome noormees ohverdas lahingväljal asjatult ja kasutult oma elu.

Eestis olid aga olud vastupidised. Siin oli juhte külluses. Suurem osa Eesti ohvitseride ja allohvitseride, kes teenisid Maailmasõja ajal Vene armees, olid pöördunud tagasi kodumaale ja olid nüüd jälle Eesti oma ülemjuhataja käsutuses. Eesti ei vajanud väljastpoolt juhte, mispärast ka Rootsi, Soome ja Taani vabatahtlikke ei kasutatud juhtidena, vaid need moodustasid omaette väeosad. Muidugi tingis seda ka keeleküsimus. Nähtavasti nõustusid samadel kaalutlustel Eesti sõjaväe juhid ka rootsi vabatahtlikkude väeosa moodustamisega. Kahjuks aga ükski neist rootsi ohvitseridest, kes selle said endale ülesandeks, ei kõlbanud selleks. Selle vastu aga soomlaste juhid Kalm ja Ekström, sellest hoolimata, et neil oli palju suuremaid ras- kusi võita, teostasid oma ülesande hiilgavalt.

Rakvere elanikud olid tugevasti saanud kannata- da enamlaste vägede linnas oleku ajal. Sajad inimesed olid maha lastud ja sajad vangidena kaasa viidud. Nüüd, kus linn oli vabastatud Eesti vägede ja soome vabatahtlikkude poolt, hingati jälle kergemalt.

TEEL NARVA ALLA.

5. rügement on teel rindele. Mehed marsivad mööda maanteed, neile järgnevad hiiglavoovid varustusega. Meie eesmärk on paar penikoormat Narvast lääne pool. Seal peab rügement algama pealetungi Narvale ühekorruga kahest suunast.

Tunnen end kuidagi üksik ja mahajäetuna, sam- mudes 1. kompani rivis. Üksinda võõraste keskel. Ümberringi ainult eestlased. Keegi ei saa aru minu keelest ega mina ei saa aru ka neist. Siin mina nüüd siis marsin, vene püss õlal, võitlema maa ja rahva eest, kellest olen vaevalt midagi lugenud. Peatume siin ja seal. Väljakõõgist jagatakse mei- le teed ja leiba. Sööme ning siis jätkame jälle

marssimist. Eestlased on sõnaahtrad ja kinnised. Kogu pika marssi kestel vaevalt vahetavad nad mõne sõna üksteisega, nad vaid aina marsivad, marsivad ja marsivad.

Õõbisime külas, kus alles äsja olid mänginud vene punased peremeest. Meie eelvägi oli nad kü- last välja kihutanud. Paigutasime endid elumaja- desse, lautadesse ja tallidesse. Olime marssimise järele väsinud ja uinusime kohe. Varahommikul äratati meid. Elanikud mõjusid imestamisvääril- selt külmaverelistena. Ei mingit hämmastust ega ärevust. Kuna ei oska nende keelt, siis ei saa ka küsida, kuidas käis nende käsi punaste ajal.

Küla ees on aset võtnud üks Ekströmi patarei- dest ja annab kiirtuld. Mõni kilomeeter eemal asuv Vene patarei vastab samuti. Meid korrald- takse rühmadesse. Kompani ülem peab sõduri- tele kõne, selgitab olukorda ja jagab käsklusi. Ma ei saa aru sõnagi. Minul tuleb jälgida teisi ja te- gutseda sellaselt nagu teised ees. Marsime mõ- ned kilomeetrid üle lageda välja. Ees kuulduv püssipauke ja mürskude lõhkemist. Peagi haju- me ahelasse ja liigume küla poole. Seal põlevad mõned majad. Meie ees on käimas võitlus. Gra- naadid vihisevad üle peade ja lõhkevad kusagil meie ees. Franzoni patarei on alustanud maruüist tuld. Siis järsku patarei lakkab laskmast ja meie näeme pikki halle ridasid jooksvat ettepoole. Eestlased jooksevad tormi. Kuid ei sünni mingit võitlust, sest punased on juba taganenud.

ESIMENE TULERISTIMINE.

Hakkame lähenema Narva esistele lagendikele. 5. rügement moodustab parema tiiva, teine kesku- se ja Ekströmi salk vasema. Suurtükivägi, mis koosneb Franzoni ja Hiukka ning ühest eestlaste patareist on paigutatud nii, et nad võivad abistada seal, kus seisukord muutumas raskeks.

Õhtupoolikul pääseme ka meie lahingusse. Ve- nelased on end kindlustanud mäekingul, millel asuvad ka mõned majad. Maailmasõjaaegsed las- kekraavid kaitsevad punaseid hästi. Hargneme ahelikuks ja hakkame liikuma pikkamööda küla poole. Venelased võtavad meid vastu harva püssi- tulega, kuid kui olemä jõudnud lähemale, tulista- mine läheb elavaks; hakkavad tõösse ka kuuli- pildujad.

Meil on kaotusi haavatuina ja surnuina. Vas- tame tulega, kuigi meie ei näe vaenlast. Jääme kohale lamama. Ei saa enam edasi ega tagasi. Nii lamame paar tundi. Siis hakkavad meie seljataga metsas paukuma suurtükid. Hiuka patarei on saa- bunud kohale. Mürsud lõhkevad meie ees. Het- keks lakkab tuli ja meie jätkame pealetungi. Meil on umbes 30 surnut ja 50 haavatut. Jõudes külla selgub, et punastegi käsi pole käinud hästi. Sur- nuid on näha lamamas siin ja seal. Kuulipilduja on saanud granaadiga pihta ning kogu meeskond, viis meest, on segamini kuulipilduja riismetega. Ve-

nelased on jätanud maha paar-kümmend raskesti haavatut, kergemalt haavatud on viidud kaasa.

Meie asume külla. Valvetõke asub ettepoole. Öösel äratad meid täielik põrgukära, mis kuulub Narva poolt. Öine vaikus on lõhestatud suurtükkide mürinast ja kuulipildujate ning püsside praginast. Ööpimeduses sähvab ka tulejugasid. Narvas on midagi juhtunud, kuid mis nimelt? Ratsaväeosa saadetakse ette ja ka jalavägi valmistub uueks marsiks. Mis aga on juhtunud?

Major Ekströmi salk oli vallutanud Narva. See oli sündinud ainult mõne tunni kestel. Ekström tunginud eestlaste, soomlaste ja rootslastega välgikiirelt vaenulisse linna, murdes maha teel enamlaste vastupanu.

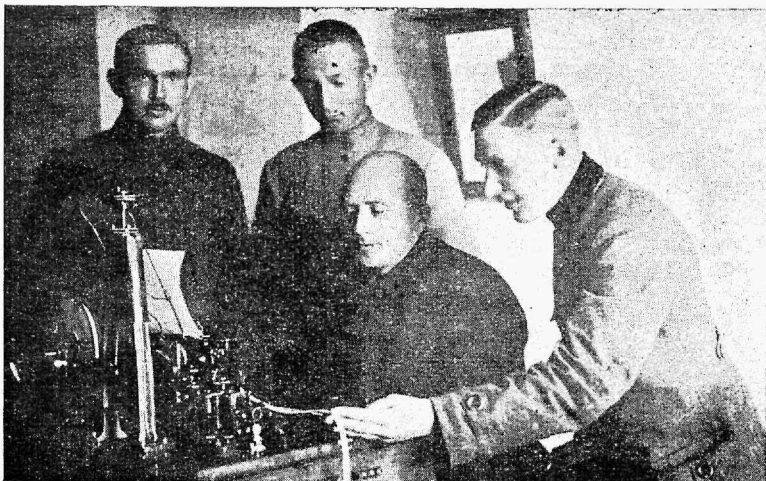
Endine veltveebel Ekström näitas seega, et väejuhte ei looda ainult kõrgemais sõjakoolides. Äkiline Narva vallutamine sundis venelasi taganema idapoolsele Narva jõe kaldale ja Eesti väed olid välja jõudnud oma riigi idarajale.

NARVAS.

Hulgun mõne soomlase ja rootslase saatel piki Narva tänavaid. Vaatleme vanu kindlusi. Herman on korda seatud ja torni tipus on patareide tulejuhtimisepunkt, ka on sinna asetatud mõned kuulipildujad. Kui koolis lugesin kirjeldusi Narva lahinguist, siis ei võinud näha undki, et Narva lahing kordub veel meiepäevil ja, et ka ise saan võtta osa sellest. Karl XII kümnetuhande mehega lõi siin 50.000 Vene väge. Nüüd kakssada aastat hiljem lõi Rootsi veltveebel kolmesaja mehega kolmetuhandet venelast. Ajalugu kordub.

Kummaline kui kiiresti inimesed toibuvad. Peagi on kauplused ja restoranid lahti. Turul on kauplemine täies hoos. Maamehed saavad rahuliselt, nagu midagi poleks juhtunud, liha, kala, jahu, kartuli ja leivakoormatega. Ainult sarnaseid aineid, nagu kohvi, suhkur ja tubakas on raske saada. Kuid sellest hoolimata umbes kümnetuhat linnaelanikku peaaegu nälgib. Eriti on viletsus suur Kreenholmi linnaosas, kus asuvad peamiselt töölised. Lühikese aja jooksul mitu võimu linnas vahetanud ja ka tehas, mis oli tööliste peamiseks toiduanandjaks, ei töötanud korralikult. Tagavaraks kogutud kerenskid¹ olid kaotanud oma väärtuse.

Ekströmi salk läheb tagasi Rakverre. Nad tarvitavad terve kuu kestnud võitluse järele puhkust. Liitunud rootsikeelt kõneleva 4. kompaniiga. Lahkun

Soomusrongide Diviisi juristid töötamas Pihkva vallutamisel mais 1919. a. sõjasaagina saadud aparaadil.

5. Eesti rügemendist, kus aina kuulen „Räägi eestikeelt“. Ekströmi salgas olen tõeliste põhjamaa palgasõdurite keskel. Joome soomuseks tehtud kaukaasia veine, maistume parimate roogadega. Asume vanas uhkes balllaste aadlilossis. Omanikud on põgenenud Rootsi, nagu kõneldakse. Nad on viinud kaasa kõik väärtasjad. Maha on jäetud ainult odavat portselani, pille ja voodipesu. Kabineti seinal ripub Bismarcki portree. Minu toanaaber, jääger-leitnant Schauman sõnab: „Too mees on end küll hauas ringi keeranud.“

ROOTSI VABATAHTLIKKUDE SALGAS.

Rootsi vabatahtlikkude salk näib saavat teoks. Mothander asub endiselt Tallinnas „Du Nordis“ ja seal on ka ta indentant, laekur ja värbimisohvitser kapten Alyr. Narvas, kus salk komplekteeritakse, teotseb ülemusena endine Rootsi pioneeri-väe ohvitser kapten Malmberg. Malmberg tegi kaasa kogu Soome vabadussõja ja oli seal lugupeetud julge sõdurina ja taibuka strateegina. Narva on saanud veel paarkümmend rootslast, nende hulgas soomlane leitnant Tammelin, endine rootsi haigeravitseja, nüüd „kapten“ Teander ja lipnik Lundborg, kes hiljem siirdus lennuväkke vaatlajana. Siis on veel veltveebel Johanson Taa-lai rügemendist. Salk on paigutatud tööstuslinna-ossa Kreenholmi.

Rootsi vabatahtlikkude salga moodustamiseks antud määruse kohaselt ei saa ma jääda teenistusse Ekströmi salka. Mothander on käinud Eesti valitsuse jutul ja selle tagajärjel peavad kõik Rootsist saanud vabatahtlikud siirduma Rootsi väeossa. Ekströmi salk on aga moodustatud Soomes. Mina pean ka maha jätma Ekströmi ja minema tagasi Narva. Saan Ekströmilt kuu palga.

Esitan end Malmbergile. Kuulatakse, kust tul-
len ja mida ma võin. „On hea,“ ütleb ta, „kahjuks
ma olen saanud liig palju ohvitseri, kuid vähe
sõdureid. 27 sõduri kohta on mul 8 ohvitseri ja
6 allohvitseri. Mida muud Mothander ütles?“

Seletasin talle, et mul ei olnud „majoriga“ pi-
kemat kõnelust ülesannetest.

„Seal see ongi,“ lähendas Malmberg, „meil on
ikka olnud arvamine, et ta ohvitseride hankimisel
on liiga heldekäeline. Eks kui kord jõuame rin-
dele, siis näeme milleks nad kõlbavad.“

Malmberg mõjus lootustäratavalt. Ta oli sõdu-
ri eeskujuga, uhkusega ja üleolekuga teistest. Sõja
järele hakkas ta salakaubavedajaks ja hukkus
Soome lahes kurjategija käe läbi.

Rootsist hakkas meie vabatahtlike salka
tulema palju. Stokholmis tegutses mingisugune bü-
roo, kes mehi võttis vastu. Sealsete asjaajajate
veaks oli, et nad ei pannud rõhku meeste väärtu-
sele, vaid ainult arvule. Seal arvati, et kõik kõl-
bavad suurtükilihaks. Kuid Rootsi heale nimele
nad küll au ei teinud. Saabuvate meeste hulgas
oli rohkesti „kerjuseid“. Need olid nimelt töölis-
konnast pärit vabatahtlikud, kes olid juba kaasa
teenud Soome vabadussõja ning kodumaale tagasi
pöördudes välja heidetud tööliiskonnast. Nad ei
võinud saada Rootsis tööd ja neil oli valida kahest:
embkumb, kas surra kodumaal nälga või langeda
võõrsil lahingväljadel. Teise osa uutest meestest
moodustasid niinimetatud uustulnukad, kes pol-

nud veel haistnud püssirohusuitsu. Need olid jõu-
kate vanemate lapsed, kes saadeti Eestisse saama
aukraade ja aumärke. Komandör Mothander ülen-
das nad juba Tallinna saabudes ohvitserideks. Mõ-
ned olid isegi ülendatud telegraafi teel ohvitseri-
deks ja Tallinna saabusid nad Stokholmis õmmel-
dud tuihuues ohvitserivormis. Need niinimetatud
ohvitserid korraldasid skandaale rindel, pealinnas
ja ööbimiskohtades.

Päevad möödusid. Meil oli juba paarsada
meest. Harjutasime püssi ja kuulipilduja käsita-
mist. Svea kaardiväelane Aman andis õpetust nii
teoreetiliselt kui ka praktiliselt. Mothanderi oh-
vitserid vaatasid pealt.

Õhtuti korraldati tantsupidusid ja joominguid.
Sõduripalgast jatkus vaevalt prassimiseks.

Ka allohvitseride arv kasvas. Meid oli nüüd
16 meest. Olin nüüd veltveebel. Ühel päeval tuli
veel 5 uut ohvitseri, nende hulgas ka üks endine
lipnik Liljencranz. Malmberg on heitmas meelt.
Ta näeb juba ette, et asi ei lõpe heaga. Kuid ta
peab täitma Tallinnas asuva „majori“ käsku. Pal-
ka ei saa enam õigel ajal kätte. Lubatud varus-
tus jääb tulemata, kuigi see indentantuurist on an-
tud välja. Tekkib nurin ja rahulolematust. Malm-
berg on närviline. Talle alluvad ohvitserid kisk-
levad. Ta saadab hoiatavaid kirju Tallinna, kuid
saab sealt ainult üldsõnalisi vastuseid.

(Järgneb.)

Avastatud relvaladu.

Lugu Pihkva operatsiooni päevilt.

K. MATISOO.

1919. aastal, ööl vastu 24. maid valitses ka-
gurindel pinev elevus. Aristova-Košeljaha-Ve-
derniki-Višnjakova rindejoonel 5. ja 7. jalaväe-
polgud, Rüa-Pihkva kiviteel skaudid ja Sakala
partisanid valmistusid suuremaks pealetungiks.
Õösi, veel enne päikese tõusu lendasid siin-seal
rindel üles helepunased märguraketid, mispeale
löögigrupid: partisanid, rongid ja skaudid alus-
tasid esimestena rünnakut. Vähe aeg hiljem asus
pealetungile kogu rinne. Algas Pihkva operat-
sioon.

Andres asus pealetungi algul rindejoone pa-
remal tiival, Sõromäätina külas. Sealnegi la-
hingüürik ootas innuga pealetungi märguannet.
Erutus saatis meeste ettevalmistustöid. Tera-
valt kõlasid rühma- ja jaoülemate käsklused:
vastavalt neile tehti üht kui teist hilinevad pisi-
tööd. Kontrolliti relvi, täiendati padrunite taga-
vara ja kohendati rõivaid ning jalatseid. Sine-
lid, ramitsad ja muud liigsed asjad anti küüdi-
meeste hoolde.

Tulnud öisest valvetõkkest, sukeldus Andreski
ettevalmistustesse. Ta jaotas meeskonna vahel
Lewise kassettide tagavara, aetas kaaslaste abi-
ga küüthobusele kuulipildujale määratud laske-
moonakaste ja tegi muidki pisi-töid. Kõigega
valmis saanud, läks temagi külatänavale, kus
leitn. Jürgenson andis meeste seletusi eesole-
va pealetungi kohta. Ülemuse kõnest selgus, et
peahoobi vaenlasele annavad löögiosad: parti-
sanid ja soomusrongid.

Ülemuse kõne järele võttis sõna roodu vanim
kuulipildur Jõgar, kes meeskonna heakskiitva
sumina saatel rooduülemale järgmist ette kan-
dis:

— „Härra leitnant, sedaviisi me' vaevalt saa-
megi vaenlase ligi. Meil oleks hädasti tarvis
„soomustada“ paar-kolm maksimi. Just nagu
karistuseks ei lasta ega lasta meid punaste kal-
lale. Siin seisime kohapeal paigal üle kuu aja,
nüüd, võidusõidul, jätakse meid jällegi sabassör-
kija ossa. Kust saame niiviisi maksime? Parti-

sani- ja skaudipaganad on alati ees, päähoobi andjad. „Soomuse“, ka selle võtavad muidugi kõik endale. Kas härra leitnant ei katsuks meigi roodu „pookida“ mõne löögiosa juurde? Mehed päriselt põlevad taplushimuse.“

Rooduülem vastas:

— „Peame seekord ja edaspidigi täitma vaid neid ülesandeid, mis meile antud. Seekord on meie esimesi sihtkohti — Irboska alev. Alev vallutatakse kaugehaaretega. Küllap osa vaenlasi sattub niikuinii meie kätte. Eks neilt heal juhul saame ka maksime. Pärisime ju ka olemasoleva raskekuulipilduja nende käest. Eks loodame edaspidigi õnnele!“

Aimult osalisi lootusi andis see leitnandi selletus Jõgarile ja teistele kuulipildureile. Rahulolematuse mõmin käis läbi ridade. Kuulipildurid olid tusased. Miks ei lastud neid lahingusse?

„Kohtadele!“ kõlas äkki valju käsklus. Kihlinal-kahinal jooksid mehed rivvi. Hetke jooksul muutus sagiv jõuk korrapäraseks liikumatuks kolonniks. Oodati ülemust. Varsti ilmusid küla peatänavale küüthobused ja väliköök. Kepleva ratsu seljas ilmus rivi ette pataljoniülem.

Tervituse ja lühikese selgitussõna järele paiskus rood lahkriivi, kusjuures kuulipildujameeskonnad asusid igaüks oma rühma juurde. Päikese vaevu tõustes liikus rood juba ahelikus vaenlase seisukohtade poole. Esimene peatus oli Racevo mõisas. Mõis oli vaenlasest tühi. Mõisameeste üteluse järele lahkunud vaenlane sealt tund aega enne päikesetõusu. Punased värbinud küüdikid kõik ümbruskonnas leiduvad hobused. Seepärast neil õnnestuski raskesti teostada kiirevakuatsioon.

Nüüd algas kiire vaenlase jälitamine. Kava kohaselt pidi rood liikuma otsemat teed Petseri-Irboska maanteele ja sealt edasi Irboskasse.

Teel oli mitmeid kokkupõrkeid rindelünkadesse jäänud vaenlase salkadega. Suuremat vastupanu nad aga ei avaldanud, sest nende rinne oli meie löögiosade poolt juba läbi murtud. Neilt võeti ära relvad, misjärele nad vabalt, ühegi saatjata saadeti Petserisse.

Püsse ja muud varustust saadi sõjasaagina küllaldaselt, puudusid vaid meeste poolt ihatud maksimid. Viimaseid polnud ühelgi allaandval vaenlassalgal, ka mujalt ei leitud neid. Tabamisel kõnelesid punaväe-

lased, et kiire taganemise tõttu jäid kõik nende kuulipildujad maha positsioonidele. Kus kohal aga need positsioonid olid ja kas kuulipildujad seal veel alles — seda ei teadnud keegi öelda. Mehed sülitasi vihasele selle peale. Kõige rohkem vandus muidugi Vana-Jõgar. — „Mine ja otsi'nd nende positsijat, kesteab kas ongi masinat enam seal,“ urises ta, kusjuures vihasele turtsus vangidele: „käige korradiid Petserisse!“

Lõunaajaks jõuti Irboskasse. Punase diviisi staap, laatsarett, laod ja voorid, isegi orkester olid langenud meie löögiosade kätte. Punaste maksimid olid aga leidnud ruumi uute pemeeste, partisanide ja skautide juures. Tuld ja tõrva pilduv Jõgar võis koguda oma küüthobusele vaid püsse, padrunikaste, seljakotte ja muud tühja-tühja. Maksime polnud näha kuskil.

Lühikese peatuse ja eine järele liikus rood Riia-Pihkva kivitööde mööda edasi Pihkva poole. Öhtu eel jõuti teeäärsele Teševiçi külla, kuhu jäidi peatuma. Vastava käsu kohaselt pidi rood kaheküüsi vahetpidamata eesliinil vüübimise järele jääma varru.

Öhtusöögi järele algas meeste majutamine. Laskurrühmad viidi teiselpool teed asuvasse Leski külla, kuna kuulipildurid jäeti Teševiçisse. Suures külas leidis ruumi kõigile. Teele ja küla servadele määrati valvepostid, kuna ülejäänud meestel kästi minna kohe puhkama. Ei lasknudki keegi seda käsku endale korrata. Varsti nõrskas kogu küla.

Andres oma Lewisi meeskonnaga asus korterisse külvavanema juurde. Pererahvas valmistas neile mahukas elutoas magamisasemed, kottitas omalt poolt teega ja soovis siis väsinud

N. Kull'i õlimaal.

Rünnak.

meeskonnale head ööd. Head, tõeliselt head ja rahulikku ööd oli noortele sõjalastele korrallikuks väljapuhkamiseks tõesti tarvis.

Teševiči ja Leski olid mõlemad majaderikkad, puhtvene rahvastikuga koguskülad. Mõlemad külad asusid kirdest edelasse suunduval kaarjal kõrgseljandikul, mis koosnes itta lamendavaist künniskinkudest. Itta ja kagusse laotus laikas madalmik, mis ühtlaselt laia ribana ulatas kuni Pihkva järveni. Kohati kasvas sellel tсандик metsapadrik, milles üksikute mühkude-na kohutasid harvad kühmkingud. Heljem tekkis sinna kindlustatud positsioon: laske- ja varukaevikud, ühenduskraavid, varjendid ja tõkkeehitused. Vist praegugi asub seal kagupiiri välikindlustusehituste esiliin.

Vaenlase valdusoleku ajal seisnud Teševičis mitme punapolgu voorid ja relvalaad. Kas õnustus punastel varustuse evakuatsioon või langesid voorid-laod sealt varem läbinud löögigrupid, seda ei teadnud keegi. Asjata otsis Vana-Jõgar küla mööda relvi, kõik punaste varaadad olid tühjad. Näis nagu jääks Jõgaril seekordki ihatav maksim kätte saamata.

Järgmisel puhkepäeval anti käsk relvade põhjalikult puhastamiseks. Kõikjal algas küürimine, nühhimine ja õlitamine. Töö kestel kuulasid õppursõdurid Jõgari uut epistlit maksimumidest:

— „Madsen“, arutas Jõgar, „kõlbas vaid tema soldateile. See'nd mõni kuulipriit või asi. Kipakas vorsti jupp, keksiv harakas — muud midagi. Vaat' maksim, see saatanapuška, see on alles täitsamehe nüdumasin. Aga, näed, ei saa ega saa sihukest endale...“

Kaua kestis see Jõgari vägivihane üksikkõne. Rumalamast rumalamale pidi saama selgeks maksimumi üli- ja madseni alaväärtus. Aga tagajärgi ei annud see jutt mingisuguseid. Ikkagi pidi Jõgar nühhima ja õlitama vaid madsenit, kuna maksim hõljus kättesaamatu enenägude ja vagade soovide valdkonnas.

Püsisid imeilusad kevadeilmad. Aedades õitsesid õuna- ja kirsipuud, seal sumises mitmehääleline mesilastepere. Majaesistel kooldusid sirelipöösad lopsakais õiekobarais; küla serval ilutsesid arukased uues liikivrohelistes leherüüis — kõikjal hoovas looduse uuestisünd ja eluvägi. Kevadine õitseng oli jõudmas haripunkti.

Teševičis asuvad kuulipildujameeskonnad koosnesid suuremalt jaolt õppursõdureist. Ainult Madsen nr. 4. meeskond, eesotsas Jõgariga, koosnes vanematest meestest. See asjaolu andis kogu küla „garnisonielule“ noorusliku, elavhoogsu ilme.

Andres tutvus varsti oma korteriperemehe tütre Zinaga. Viimase käest kuulis muuseas ka uudiseid eelnevaist punaväelastest, kes majutusid samas majas, kus elas nüüd Andres kaas-

lastega. Punaväelased elanud laia muretut tagalaelu: viin olnud nende igapäevaseks meelegahtuseks. Rindeelust hoolinud nad vähe.

Kohaliku kombe järele kogus küla noorsugulgal õhtul külatagusele karjamaale. Poisid-tüdrukud, kablutanud madalmikul hobuseid, kogunesid teeäärsele kingustikule, kus korraldasid tantsu- ja laulvõistlusi. Ööd läbi kõlasid karjamaal vene rahvalaulud ja löötspilli kriunnuv tantsuviis.

Ka sõdurid võtsid osa neist olemistest. Läbi saamine nende ja külarahva vahel oli hea ja südamlük. Vastastikkuse innuga õpiti-õpetati üksteisele laule ja tantsusamme. Lühikesed kevadeööd möödusid märkamatu.

Andres, vastuoksa teistele kaaslastele ei võtnud osa tantsudest. Liig palju kära ja kriiskamist oli seal. Ta veetis kogu vaba aja Zina seltsis. Mõnus ja huvitav oli nende omavahe-line keskustelu.

Nüü möödusid päevad. Miski ei häirinud puhkeaja rahumeelt. Siiski, mõne päeva pärast sõdurid märkasid, et voorilaost kui ka meeskonna ruumidest kadus aegajalt üksikuid püsse, padrunikaste, kassette ja muud lahingumoon. Kuna punastelt seda materjali oldi „soomustatud“ külluses, siis ei pööratud sellele algul tähelepanu. Kui aga ühel hommikul leiti kadunud olevat Vana-Jõgari madsen, — siis oli lärm lahti.

Jõgar liikus elava Vesuuvina küla vahel. Raevutsedes haaras ta majaelanikke ja muid külanabreid kõrpidi, lopsakas vene keeles ähvardas neid kõiki puua, lubas põletada maha kogu küla, kui ... kui ei tooda kohe silmapilkselt tagasi ta aurelv — madsen. Nüüd oli madsengi — aurelv!

Vaene Jõgar! Kogu aeg lootis ta saada punastelt maksimumi, nüüd kaotas mitte lahingumõõn vaid ilmsüütl puhkeajal omagi kuulipriiti. Nagu koolipoiss taskunou.

Ja mis kadunud, see kadunud. Ei aidanud ähvardused, otsingud ega ametlik juurdlus. Jõgari madsen jäi jäljetult kadunuks.

Ülemus, hirmutanud Jõgarit sõjakohtuga, pöördus lõpuks valju noomituse avaldamisega. Seda pärast seda, kui Jõgar pühalik-tõsiselt lubas edasistes lahingutes tuua madseni asemele tuliuue maksimumi.

Piinliku vahejuhtumi tagajärgi oli veel see, et ülemäärane lahingumoon koondati ühte panipaika — relvahoonesse. Sinna juurde määrati alaline valvepost. Ka sõdureil kästi terasemalt valvata oma relvade ja varustuse järle. Sellega lõppeski madseni tagaotsimine.

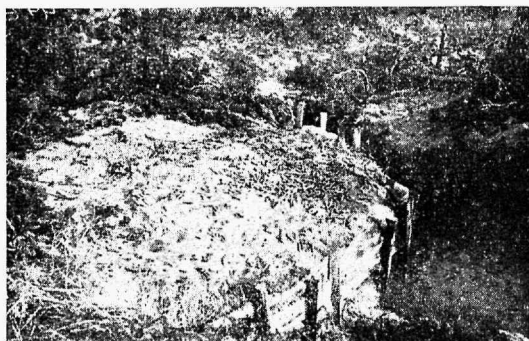
Laupäeva õhtul läks Andres Zinaga jalu-tama.

Teekäänakule jõudes nägid nad kraaviperve peal pooljalutat külakerjust Jefimi, kes, märgates tulijaid, imekiiresti kadus puhmastikku.

Miks kartis kerjus neid? Polnud mingit põhjust kerjusel karta ei Ziinat ega ka võorast sõdurit. Oli ju Jefim sõdureile sõbraks ja oma inimeseks. Söögiägedel kostitasid sõdurid alati teda toidujääkidega. Isegi sõbralikku juttu ajasid nad alati Jefimiga. Milleks nüüd see kartus?

Asi huvitas Andrest, mispärast tema, jätunud tüdruku teele ootama, jooksis Jefimile järele. Eespool kuuluv põõsaste kahin juhtis esialgu teed. Varsti aga vaikis kahin. Jefim oli kadunud.

Andres otsis kogu võsastiku risti-rästi läbi. Kerjusest polnud näha jälgegi. Juba tahtis ta pöörduda tagasi teele, seal köitis ta tähelepanu lähedal asuv kungas, millel gruppina kasvasid männid ja kuused. Lähenedes künniskingule sattus ta tahtmatult liivajärsandikus olevale kitsale, okstega varjatud avausele. Avaus moodustas sissekäigu ruumikasse, liivakivvi raiutud koopasse.

Landeswehri kuulipilduja-pesa Riia all.

On näha rohkesti tühjakslastud kuulikeste.

Koopalävele astudes vallandus Andrese huultilt valju imestushüüe. Mis ta seal nägi, see ületas igasuguse ootuse. Koobas oli üleni täis relvi ja lahingumoon. Püsside, padrunikastide, sadulate, naha- ja rõivapampude ning muu sõjavaruksuse keskel rohelishalja maksimi kõrval konutas ka Vana-Jõgeri hiljutikadunud madsen. Koopa tagaseina juures vahtis Jefim suurte hirm-

munud silmadega lävele ilmuvat Andrest. Kerjuse silmis helkis hirm ja viha. Närvilikult piilus ta nurgas lebavaid nagaane.

Järsu hüppega oli Andres kerjuse juures. Haaranud mehikese turjast, talutas ta tema koopast välja ja tiris otseteed külla, kus andis valvurite kätte „hoiule“. Ise aga äratas üles Jõgari, kelle kiirsammul tiris karjamaale, koopalävele.

Vana-Jõgar, nühes tõestumas muinasjuttu Aladiini aaretekoopast, pidi esihetkel kaotama mõistuse. Tu haaras maailmavalju rõõmurõõgatusena sülle maksimi ja, loogas raske kandami all, litsus kiirsammul koopast välja.

Künkaserval lasi ta kuuldavale laulu ja tegi säärast kisa, mis õigusega oleks äratanud kadedust metsrahvaste juures. Ja tõesti, oligi ju põhjust sellaseks rõõmumäratsuseks. Madsen leitud, rooduülemale antud lubadus „elu hinnata“ täidetud — ühelsõnal — Jõgar oli leidnud oma õrne.

Koopast leitud relvad ja lahingumoon arvestati kuulipildurite sõjasaagi hulka. Rühma meestele ei räägitud koopa avastamisest sõnagi. Ja oligi see siis nii tarvilik? Milleks suurendada osanikke arvu?

Jefim, keda kuulas üle rooduülem, ei teadnud anda mingit seletust kogutud relvade otstarbe kohta. Tunnistas küll üles, et relvi ja laske-moona oli ta kogunud koopasse juba pikemat aega. Punaväelaste nõrk järelevalve annud talle selleks võimaluse. Abiks oli olnud tal õpeoeg Borjka, kellega koos varakevadl vedanud ka punaste maksimi koopasse.

Milleks kogus Jefim relvi sinna? Sellele küsimusele vastas ta siiralt: „Prosto tak!“ („Lihtsalt nüisama“).

Vana-Jõgar andis järgmisel päeval Jefimi auks pidusöögi. Pudel samogonnigi oli varutud suursündmuse väärrikaks pühitsemiseks.

Õhtu eel nähti: Jõgar, mitte väga kindel oma jalgedel, jalutas koos Jefimiga külatänaval. Kaugele kuuldus nende müriseva bassihüültega lauldav:

„Metsa läksid sa ja metsa läksin ma...“

Muhu Suur-Väina tekkimine.

Maailmasõja ajal Eestis viibinud vene väeosa-dest leidub meie rahva hulgas mitmesuguseid mälestusi, muu hulgas ka anekdoote. Nii räägitakse Saaremaal vene vägedest järgmist lugu:

Osa Saaremaa kaitseks toodud vene väeosi saabunud Saaremaale talvel üle jää, mil Suur-Väin oli kaetud kõva jääga. Saksa okupatsiooniväed tulid aga Saaremaale 1917. a. sügisel. Vene väed pist-

sid eest jooksu, jooksid läbi Saaremaa ja läbi Muhumaa, kuni Suure-Väina kaldani. Nähes merd ees, venelased pistnud kiruma:

„Vot, tšuhhna, rezhet našego brata. (Vot, tšuhhna, lõikab meie venda.) Kui meie tulime, oli siin ilus tasane tee, aga nüüd eestlased, kuradid, on teele mere ette kaevanud.“

*Graveerimise, kuld- ja hõbe-
asjade ning märkide tööstus*

Osvald Kattenberg

TALLINN,

Hollandi põik t. 3 (Narva mnt. sisse keerata)

Tööstus asutatud 1906. a.

*VALMISTAB: tuletõrje-, spordi-, laulu- ja muude -seltside
märke, aurahasid, lipuwarda otsi ning lipunaelu, ukse- ja risti-
plaate, monogramme, faksimiile ning igasuguseid kulla- ja
hõbeda töid.*

Tööd kodu- ja välismaade näitustel ning messidel 21 kõrgema au-
hinnaga kroonitud.

*Pesu- ja
pudukaubaäri*

A. Käba

Tartu mnt. nr. 32, telefon 304-69
TALLINN,

Kudumise tööstus
ja pudukauplus

E. LEHT

Tallinn, Pärnu mnt.
nr. 52. Telef. 430-39

Vanaaegseid

vene, rootsi ja Baltimaa linnade

metall-rahaseid

ostan alati.

Pakk. saata:

Dunkri t. 17 (Hotell Bristolis vastas)

R. Landmann.

E. Vaheri

pagari- ja
kontiitriäri
maiustused on
ületamatud

Roosikrantsi tän. 23, telefon 475-74.

Moodsaid

uudisriideid

siidist, puuvillast ja villast. Eesti mustreis **seelikuriideid** ja **vöösid**.

Cotton-sukki, siidist ja floorist.

SOOVITAB SUURES VALIKUS

Oskar Kilgas

Tallinn, Soo tän. 26

Kaubanduskontor

„ESTAK”

H. RÕIVAS & KO.

TALLINN, ESTONIA P. 11. TELEFON 303-89.

esindab:

TÖÖSTUSMASINAID JA -TARBEID:

keemia-, puu-, kivi-, tsementtööstuse masinaid, vaakuumaparaate, presse, el. vibr. sõelu, viljatriööre, kaugemõõtjaid, püromeetreid, diiselmootoreid, teerulle, ehitusmasinaid, kaableid jne.

KEEMIA KAUPU:

igasugu värve, talkumi, glaubrisoola, potasi, ehtsat viini lupja, steariini, oleiini jne.

Kunstvilla, inglise riidevärve.

Hinnad alati äärmised!

Terastoru - mööbleid,
riidevarnad, aknadekoratsiooni alused.

Oma nikeldamise töökoda.

H. BOSSHARDT

Terastorumööblitööstus

Tallinn, Harju 24. Telefon 467-89.

Kivitrükikoda

J. Männik

Tallinn, Soo tän. 23.

Telefon 436-86.

A-S. „ROTERMANN'i TEHASED“

Tallinnas

Endine Chr. Rotermann.

Asutatud 1829. a.

- *Suurveski*
- *Leivatööstus*
- *Ehitusraua-osakond*
- *Auto-osakond*

VANEMAIK JA KAPITALI-
KINDLAMAID KINDLUSTUS-
SELTSE EESTIS • KIIRE JA
ÕIGLANE KAHJUTASUDE
ÕIENDAMINE

EESTI LLOYD

EPHAG'i kvaliteetsaadused härrale:

Pa-Mu mitterasvatav juuksefiksatiiv
Pa-Mu vahukreem habemeajamiseks
Pa-Mu puuder
Pa-Mu terad
Enne ja pärast habemeajamist Milvi kreem

Saadaval kõikides apteekides ja rohucauplustes

A-S. EPHAG'i laboratoorium Tallinn

Speditsiooniäri

Ferd. Unt

Tallinnas, Harju 34. Tel. 458-22.

POSTMARKE

korjajatele suures valikus.

Odavad hinnad

Margiäri „UNICA“

Tallinn, Dunkri 7.

Telefon 465-39.

A. KOLGA

Harju 17, Tallinn.

Suurim valik:

Riia vaibalõngu J F
villaseid- ja käsitööõlõngu,
p u d u k a u p u.

O-ü. „Uus Maja“

**Ehitus- ja remontmaterjalide
kauplus ja laod**

Estonia pst. 25. Telefon 461-39.

Laste valmisriideid,

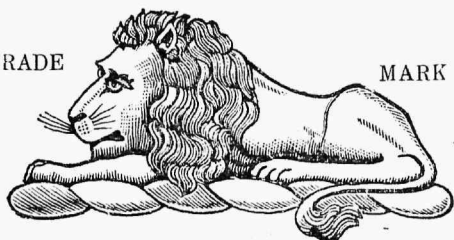
ülrikondi ja palituid,
poeg- ja tütarlastele
suures valikus

F-a S. LERMAN

Tartu mnt. 4.
(kino Moderni majas)
Telefon 314-88.

Peale selle uus vormiriietus kooliõpilastele.

TRADE

MARK

Tarvitage maailmakuulsat inglise plekki

„LION“
(Lõvi)

Esindajad:

RABONE PETERSEN & KO LTD.

Birmingham

Eestis:

W. JAEGER, Tallinn, Pikk 36 tel. 434-93

Reisul, kodus ja töö juures on moodne

CONTINENTAL-
kohvermasin

sobivam kirjutusmasin igapähele.

Nõudke ostukohustusest demonst-
reerimist

Lier & Rossbaum'ilt

Tallinn, Viru 7. Telefon 479-79

Moenus-masinaid

saapa-, sadulsepa-, kohvri- ja
nahaparkimise-tööstustele

**DÜRKOPP-,
LEWIS-,
REECE-,
UNION - SPECIAL-
ÕMBLUSMASINAID**

rätsepa-, trikotaaži-, saapapealse-,
sadulsepa ja pesutööstustele

MERGANTILE

tööstustarbeid

esindab:

Ins. Erich Kriisa

Tallinn, Vana Posti 8. Kõnetraat 451-81

Moodsaid

lapsevankreid

ostate ja tellite kõige soodsamini ainult

Voldemar Vahenurme

lapsevankritööstusest Roosikrantsi 8 . . . . .

Asjatundlik töö, õiglased hinnad. Kiire tellimiste täitmine!

Roosikrantsi tänav nr. 8. Telefon nr. 428-70.